

# ฝ่าย 1

แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย กับการอธิบายหมู่บ้านไทย

นายภาคพัฒน์ ทิพย์ประไพ

กรกฎาคม 2539

## แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเซีย กับการอธิบายหมู่บ้านไทย

นายภาคพัฒน์ ทิพย์ประไพ

กรกฎาคม 2539

## กิตติกรรมประกาศ

กราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อาจารย์ที่ปรึกษาของผู้เขียนอย่างสูงยิ่ง งานเขียนของท่านเป็นจุดเริ่มต้นและพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการศึกษาเรื่องชุมชนหมู่บ้านในแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองของผู้เขียน ท่านได้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาของผู้เขียนและได้ดูแลอย่างดีเยี่ยมทั้งในด้านวิชาการและด้านอื่น ๆ รวมทั้งให้กำลังใจแก่ผู้เขียนตลอดมา กราบขอบพระคุณคุณจรรยา นาถสุภา ที่ได้ช่วยอำนวยความสะดวกและดูแลผู้เขียนอย่างดีในการเข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษาทุกครั้ง

ผู้เขียนรู้สึกดีใจและอบอุ่นอย่างมาก ที่ได้รับความกรุณาจากอาจารย์ กนกศักดิ์ แก้วเทพ อาจารย์วรวิทย์ เจริญเลิศ และอาจารย์สุชาย ตรีรัตน์ เป็นคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน ทั้งสามท่านได้ให้ความเอาใจใส่และคำแนะนำที่มีค่าต่อผู้เขียน รวมทั้งช่วยเหลือผู้เขียนอย่างมากทั้งในด้านข้อมูลและแนวความคิด ตั้งแต่ในตอนสอบโครงร่างจนกระทั่งสอบวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนจึงใคร่ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ ที่นี้

กราบขอบพระคุณคณาจารย์เศรษฐศาสตร์การเมืองทุกท่านด้วยใจจริง ผู้เขียนได้รับความรู้และมุมมองมากมายซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

กราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ Eiichi Hizen อย่างยิ่ง ผู้เขียนมีโอกาสดำเนินงานบรรยายเรื่องเค้าโครงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจโลก เมื่อ พ.ศ.2535 ขณะท่านเป็นศาสตราจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียว ผู้เขียนได้รับความรู้และคำแนะนำมากมาย รวมถึงความปรารถนาดีจากท่านด้วย

ผู้เขียนขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนส่งเสริมการวิจัย ที่ได้ช่วยเหลือเงินทุนในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมถึงการจัดสัมมนาเพื่อนำเสนอผลงานและการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ตลอดจนสนับสนุนการจัดพิมพ์ในครั้งนี้ด้วย

ขอบคุณเพื่อนๆ เศรษฐศาสตร์การเมืองรุ่น 2 รุ่นพี่รุ่นน้องเศรษฐศาสตร์  
การเมือง และเพื่อนๆ ปริญญาโทเศรษฐศาสตร์ทุกคน สำหรับมิตรภาพและความห่วงใย  
ขอบคุณพิเศษสำหรับพี่เลี้ยง ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ ดี พูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์ ศิษย์ร่วม  
สำนัก ในความช่วยเหลือและการร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดกันอย่างใกล้ชิด และน้องปู  
อังคณา สาธานนท์ ศิษย์ร่วมสำนักเช่นกัน สำหรับความช่วยเหลือในช่วงปรับปรุงวิทยานิพนธ์

ขอบคุณเพื่อนๆ การจัดการสารสนเทศสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร รุ่น 1 ที่  
คอยเหน็ดเหนื่อยช่วยเหลือเกื้อกูลในภารกิจมากมายระหว่างที่ผู้เขียนทำวิทยานิพนธ์ ทำให้ผู้  
เขียนมีเวลาให้กับงานได้มากขึ้น

ครอบครัวของผู้เขียน เป็นกำลังใจสำคัญที่ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วง  
ลงได้ด้วยดี ที่บ้านได้ดูแลผู้เขียนในทุกด้านทำให้ผู้เขียนสามารถทำวิทยานิพนธ์ได้โดยไม่มี  
กังวลเลย

ชมรมค่ายอาสาสมัคร สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เปิดโอกาสให้  
ผู้เขียนได้เรียนรู้สังคมที่เป็นจริงมากขึ้น สัมผัสชีวิตชนบท และพัฒนาหล่อหลอมตัวตนใน  
หลายด้านของผู้เขียนมาจนเป็นอย่างที่เป็นอยู่ ผู้เขียนขอขอบคุณอย่างที่สุด ขอขอบคุณที่มีชมรม  
ขอบคุณพี่ๆ ที่ทำอะไรต่างๆ มากมาย ขอขอบคุณเพื่อนๆ ที่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ขอขอบคุณน้องๆ ที่  
เป็นห่วงเป็นใยและเป็นเหมือนเพื่อน

สุดท้าย คำขอบคุณใดๆ ก็อาจไม่เพียงพอสำหรับพ่อแม่ชาวบ้านในชนบท  
หลายหมู่บ้าน หลายครัวเรือน ที่ผู้เขียนและพี่น้องชาวค่ายได้ไปอาศัยซุกหัวนอนและอาศัยอยู่  
กิน พ่อ แม่ อ้าย เอื้อย ยาวชน เด็กน้อย ชาวบ้านทุกๆ คน เป็นที่สุดแห่งแรงบันดาลใจทั้ง  
ปวงของการตัดสินใจเลือกเดินบนเส้นทางสายนี้ งานชิ้นนี้แทบไม่มีค่าอะไรเลยเมื่อเทียบกับการ  
ต่อสู้ของพ่อแม่ที่ดำเนินมาชั่วชีวิต และสืบทอดต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน ผู้เขียนคง  
จะต้องทำงานอีกมาก ขอให้งานชิ้นนี้ เป็นเพียงชิ้นส่วนที่เล็กที่สุดของความพยายาม ที่อาจจะ  
เอื้อประโยชน์ให้แก่พ่อแม่ อ้ายเอื้อย ยาวชน และเด็กน้อยต่อไป

ด้วยศรัทธาและอาทร  
ภคพัฒน์ ทิพย์ประไพ  
1 กรกฎาคม 2539

## สารบัญ

|                                                                              | หน้า |
|------------------------------------------------------------------------------|------|
| บทนำ                                                                         | 1    |
| บทที่ 1 หมู่บ้าน และ การศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กับการพัฒนา | 2    |
| บทที่ 2 แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย                                           | 15   |
| บทที่ 3 การอธิบายหมู่บ้านไทย                                                 | 43   |
| บทที่ 4 ทางออกของหมู่บ้านไทย                                                 | 64   |
| บทที่ 5 แง่มุมทางทฤษฎี                                                       | 72   |
| บทสรุป                                                                       | 78   |
| บทส่งท้าย                                                                    | 79   |
| รายการอ้างอิง                                                                | 89   |

## บทนำ

งานศึกษาชิ้นนี้ มีจุดมุ่งหมายคือ ศึกษาการใช้แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย ในการอธิบายหมู่บ้านไทย เพื่อแสวงหาช่องทางในการสร้างแนวคิดวิถีการผลิตแบบไทย อันจะเป็นพื้นฐานสำหรับทฤษฎีการพัฒนา ที่สร้างขึ้นมาจากรากฐานความเข้าใจในสังคมไทยเอง อย่างแท้จริง

การนำเสนอจะแบ่งเป็น 5 บท คือ บทที่ 1 เป็นพื้นฐานความคิดของผู้ศึกษา เกี่ยวกับเรื่องหมู่บ้าน และความเกี่ยวข้องกันของการศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กับการพัฒนา ในบทนี้จะแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการประสานการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกับการพัฒนาเข้าด้วยกัน โดยมีทฤษฎีเป็นตัวเชื่อมโยง บทที่ 2 เป็นการทดลองอธิบายแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียในแง่มุมมองของหมู่บ้าน ด้วยสายตาที่มองออกไปจากสังคมเอเชียเอง โดยสืบเนื่องมาจากบทที่ 1 ที่ต้องการสร้างทฤษฎีขึ้นมาจากภายในสังคมเอง ซึ่งจะให้ภาพที่ต่างจากการมองวิถีการผลิตแบบเอเชียในแง่มุมมองของรัฐ ด้วยสายตาที่มองเข้ามาจากสังคมทุนนิยม ที่เป็นกระแสหลักในการอธิบาย บทที่ 3 เป็นการวิเคราะห์การอธิบายหมู่บ้านไทยด้วยวิถีการผลิตแบบเอเชีย โดยมุ่งไปที่การค้นหาลังในการอธิบาย บทที่ 4 เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องจากบทที่ 3 โดยเชื่อมโยงจากการวิเคราะห์ชุมชนหมู่บ้านไทย เข้ากับการแสวงหาทางออกในสภาพการณ์ปัจจุบันที่เป็นอยู่ ใช้กรอบการวิเคราะห์ที่วางพื้นฐานอยู่บนเนื้อหาของบทที่ 2 เป็นเครื่องมือ บทนี้ให้ความสำคัญกับแง่มุมมองของหมู่บ้านและกรอบวิธีคิดแบบเป็นองค์รวม สุดท้ายคือ บทที่ 5 เป็นการนำเสนอแง่มุมมองทางทฤษฎี ที่ได้พบจากกระบวนการศึกษาข้างต้น ซึ่งนำมาสู่ช่องทางในการสร้างแนวคิดวิถีการผลิตแบบไทย และทฤษฎีการพัฒนาระบบพื้นฐานของสังคมไทยต่อไป

## บทที่ 1

### หมู่บ้าน และ การศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กับการพัฒนา

#### ความนำ

การศึกษาเรื่อง แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย กับการอธิบายหมู่บ้านไทยนี้ เกิดจากความสนใจของผู้ศึกษาเองใน 2 ด้าน คือ ความสนใจในเรื่องที่เกี่ยวกับหมู่บ้าน และความสนใจในความเกี่ยวข้องกันของการศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กับการพัฒนา

ในเรื่องของหมู่บ้านนั้น ทั้งจากการอ่านหนังสือค้นคว้าตำรา และจากการลงไปสัมผัสสภาพจริงในพื้นที่ ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของชุมชนหมู่บ้านไทยในหลาย ๆ แง่ คือ

ในประการแรก หมู่บ้านเป็นสถาบันรากฐานของสังคมไทยมาช้านาน ชาวบ้านไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่เป็นครัวเรือนแยกกันตามลำพังได้ หากแต่ต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่ เรียกว่า “บ้าน” ซึ่งหมายถึงหมู่บ้านในปัจจุบัน ต่างจาก “เรือน” ซึ่งหมายถึงครัวเรือนเดียว หรือหมายถึงบ้านแต่ละหลัง นอกจากนี้ “บ้าน” ยังเป็นต้นกำเนิดของ “เมือง” หรือรัฐ ที่ย้อนกลับเข้าไปครอบงำหมู่บ้านในภายหลังด้วย ในแง่นี้ หมู่บ้านจึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นโลกทัศน์ และรากเหง้าของระบบสังคมไทยทั้งระบบ

ประการต่อมา แม้ประเทศไทยเราจะผ่านความพยายามที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมมาหลายปี แต่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศก็ยังคงอาศัยอยู่ในภาคชนบท ซึ่งมีสถาบันพื้นฐานหลักคือหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้ หมู่บ้านจึงเป็นสถาบันที่รองรับปริมาณคนมากที่สุดของประเทศ การคิดพิจารณาและทำอะไรในระดับของส่วนรวม จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงหมู่บ้านด้วยอย่างละเลยไม่ได้

สำหรับในการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นจริงในการดำรงชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ ก็ได้ถูกบดบังด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ในแง่มุมของรัฐจากพงศาวดารอยู่เป็นเวลานาน จนกระทั่งได้มีการตื่นตัว หันกลับมามองไปยังประวัติศาสตร์ของชาวบ้านธรรมดา อันเป็นส่วนใหญ่ของประเทศมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งการศึกษาหมู่บ้านก็ได้ทำให้ภาพทางประวัติศาสตร์สมบูรณ์และเป็นจริงมากขึ้น

และประการสุดท้ายที่สำคัญที่สุด คือในแง่ของการพัฒนา ประสบการณ์การพัฒนาประเทศในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ได้สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของการ “นำเข้า” แนวทางการพัฒนาจากต่างประเทศ และ “ส่งออก” โครงการพัฒนาต่างๆ จากส่วนกลางคือ กรุงเทพฯ ไปยังส่วนต่างๆ ของประเทศได้เป็นอย่างดี แนวทางการพัฒนาภาคชนบท ซึ่งเป็นภาคที่วางตัวอยู่บนสถาบันหมู่บ้าน ก็กลับไม่ได้พัฒนาขึ้นมาจากความเข้าใจในโครงสร้างและพลวัตภายในหมู่บ้านเลย หลายครั้งและหลายกรณี ที่ตัว “การพัฒนา” นั้นเองกลับสร้างปัญหาให้กับชาวบ้านเสียด้วยซ้ำ

จากความตระหนักในความสำคัญของสถาบันหมู่บ้านต่อสังคมไทย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้ศึกษาจึงเกิดความสนใจในเรื่องราวของหมู่บ้าน และปรารถนาจะเห็น “ศาสตร์” ที่ทั้งสามารถอธิบายหมู่บ้านได้ และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์กลับคืนไปสู่หมู่บ้านได้พร้อม ๆ กัน

นอกจากเรื่องของหมู่บ้าน ผู้ศึกษายังสนใจในความเกี่ยวข้องกันของการศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กับการพัฒนา ทั้งการอ่านงานเขียน และการเข้าฟังสัมมนาอภิปรายต่างๆ ได้ทำให้ผู้ศึกษารู้สึกถึงความสัมพันธ์ของทั้งสามสิ่งนั้น และเกิดคำถามถึงการประสานทั้งสามสิ่งเข้าด้วยกัน

การศึกษาทฤษฎีกับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ได้เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมากขึ้นในปัจจุบัน การอธิบายประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยโดยอาศัยพื้นฐานทางทฤษฎีได้รับการยอมรับมากขึ้น แนวการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์รวมถึงแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย ก็ได้รับการกล่าวถึงไม่น้อย ทั้งจากฝ่ายที่นำเอาไปใช้ และจากฝ่ายที่วิพากษ์วิจารณ์โต้แย้ง



ส่วนในเรื่องของการพัฒนา ก็มีการใช้ทฤษฎีต่างๆ เข้ามาอธิบายและประยุกต์ใช้กันมานาน ดังที่ปรากฏอยู่ในการเรียนการสอนวิชาทางด้านทฤษฎีและนโยบายการพัฒนาในปัจจุบัน สำหรับแนวทางการพัฒนาของประเทศไทยนั้นถูกครอบงำโดยทฤษฎีความทันสมัยเป็นหลัก ซึ่งแม้จะส่งผลดีต่อประเทศ แต่ก็ได้สร้างผลร้ายขึ้นมาอย่างทัดเทียมกันหรืออาจจะมากกว่า งานวิจัยและประสบการณ์ของนักพัฒนามากมายได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาสังคมใหม่ๆ ที่พอกพูนขึ้นทุกวัน อันเนื่องมาจากแนวการพัฒนาที่ดำเนินตามรอยของทฤษฎีความทันสมัยนี้

ผู้ศึกษาเห็นว่า ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะทฤษฎีการพัฒนาที่นำมาใช้ ไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงแห่งสังคม ไม่ได้พัฒนาขึ้นมาจากพื้นฐานของโครงสร้างและพลวัตของระบบสังคมเอง หากแต่พิจารณาเพียงปรากฏการณ์ภายนอกอย่างผิวเผิน เหมือนกับการให้ยารักษาผู้ป่วยตามอาการ โดยไม่ได้วินิจฉัยถึงโรคที่เป็นต้นตอของอาการนั้น แม้ยาจะช่วยบรรเทาอาการนั้นได้ ก็เป็นเพียงชั่วคราว เพราะยังไม่ได้กำจัดต้นตอคือโรคให้หมดไป ทั้งยังอาจก่อให้เกิดผลข้างเคียงที่เป็นอันตรายอีกด้วย

การศึกษาประวัติศาสตร์จึงเป็นทางออกที่ดี เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์จะสร้างความเข้าใจในวิวัฒนาการของสังคมจนมาถึงจุดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์โดยมีทฤษฎีกำกับ จะช่วยอธิบายถึงสิ่งที่ เป็นอยู่ในปัจจุบันและแนวทางที่อาจจะต่อไปในอนาคตได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลและมีระบบ อันจะเป็นพื้นฐานของการสร้างทฤษฎีการพัฒนาที่วางอยู่บนพื้นฐานของระบบสังคมนั้นเอง นี่คือการประสานการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และการพัฒนาเข้าด้วยกันโดยมีทฤษฎีเป็นตัวเชื่อม ในทัศนะของผู้ศึกษา

เนื่องจากแต่ละสังคมนิยมมีรากฐานความเป็นมาที่แตกต่างกัน สังคมไทยก็ย่อมมีพื้นฐานที่เป็นตัวของตัวเองต่างจากสังคมอื่น การประสานดังกล่าวข้างต้น จึงน่าจะกระทำให้เป็นรูปธรรมได้ โดยการสร้างทฤษฎีที่อธิบายสังคมไทยขึ้นมาเป็นของเราเอง และทฤษฎีนี้ก็จะ เป็นทฤษฎีการพัฒนาที่วางอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงของสังคมเราเองด้วย

เมื่อผู้ศึกษาได้ผนวกเอาความสนใจในความเกี่ยวข้องกันของ การศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กับการพัฒนา เข้ากับความสนใจในเรื่องของหมู่บ้านที่ได้กล่าวถึงไปข้างต้นแล้ว ผู้ศึกษาก็ได้นึกถึงแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย อันเป็น

แนวคิดทฤษฎีแนวหนึ่งที่มีบทบาทมากในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย การใช้แนวคิดนี้ในการอธิบายประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทย มีทั้งข้อเด่นข้อด้อยและจุดบกพร่องให้โจมตีโต้แย้งอยู่พอสมควรทีเดียว แต่เหตุจูงใจที่ทำให้ผู้ศึกษาสนใจพิจารณาแนวคิดนี้เป็นพิเศษ ก็คือพลังในการอธิบายชุมชนหมู่บ้านไทย แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียนี้ สามารถอธิบายรากฐานและการดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้านไทยได้อย่างน่าสนใจ และแม้จะยังมีข้อบกพร่องอยู่ไม่น้อย ก็น่าจะสามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นแนวคิดวิธีการผลิตแบบไทยได้ในอนาคต

ดังนั้น ความสนใจในเรื่องหมู่บ้าน และความเกี่ยวข้องกันของการศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กับการพัฒนา จึงได้นำมาสู่การศึกษาเรื่องแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทยดังจะได้กล่าวถึงแนวความคิดโดยละเอียดต่อไป

### การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกับการพัฒนา

เศรษฐศาสตร์ เป็นวิชาที่ได้รับการยอมรับว่าสามารถนำพาประเทศชาติไปสู่ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจได้ ความสำเร็จในการฟื้นฟูภาวะเศรษฐกิจสหรัฐอเมริกาในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ 1929 และช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ยิ่งทำให้ความสำคัญของวิชาเศรษฐศาสตร์ในสายตาของประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มมากขึ้น หากทว่าสภาพปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับการเติบโตของศาสตร์เองที่มีลักษณะแคบลงแต่ลึกมากขึ้น ทำให้ความรู้ในวิชาเศรษฐศาสตร์ ไม่สามารถถูกนำไปใช้แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจได้อีก ไม่ว่าจะเป็นประเทศพัฒนาแล้ว หรือประเทศกำลังพัฒนา ถึงกับบางครั้ง มีการกล่าวหาว่านักเศรษฐศาสตร์ทำให้ปัญหารุนแรงมากขึ้น หรือเป็นผู้สร้างปัญหาเสียเองด้วยซ้ำไป<sup>1</sup>

แท้จริงแล้วเศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่กว้าง ศึกษาถึงการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่มวลมนุษยชาติ เศรษฐศาสตร์จึงมุ่งตอบปัญหาการแจกจ่ายทรัพยากรการผลิตสำหรับทั้งสังคม มากกว่าการตอบปัญหาคาราคาซังของหน่วยธุรกิจเพียงหน่วยเดียว และเศรษฐศาสตร์ควรจะสามารถถูกใช้ในการแก้ไขปัญหาคาใจพื้นฐานที่สุดของมนุษย์คือปัญหาความยากจนได้ ความยากจนไม่ได้เกิดจากการขาดแคลนทรัพยากร

---

<sup>1</sup> ไกรยุทธ ธีรตยาสินันท์, แก่นสารของเศรษฐศาสตร์ ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532 ), หน้า 251-280.

หากแต่เกิดจากการจัดสรรทรัพยากรนั้นอย่างไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้น นักเศรษฐศาสตร์มีภาระในการค้นหาสาเหตุของความเหลื่อมล้ำ ความด้อยพัฒนา และนำเสนอแนวทางในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น ความเข้าใจในระบบเศรษฐกิจไทยจึงจำเป็นสำหรับนักเศรษฐศาสตร์ไทยอย่างมาก<sup>2</sup>

นักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำของไทยหลายคนให้ความเห็นว่า ความอ่อนแอของวิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย อยู่ที่การขาดการวิจัยเศรษฐกิจไทยอย่างจริงจัง และวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ก็เป็นแขนงหนึ่งที่ต้องได้รับความสนใจมากขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะปัญหาของพัฒนาการเศรษฐกิจไทย ได้แก่ ปัญหาการขาดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างภายในระบบเอง การเร่งการเติบโตทางเศรษฐกิจ ขาดพื้นฐานการรองรับทางด้านพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตของสถาบันเศรษฐกิจภายใน ปัญหาของการพัฒนา จึงไม่ใช่ปัญหาทางเทคนิคเฉพาะหน้าแต่เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจสังคมไทยในระยะเวลาที่ยาวนาน<sup>3</sup>

ดังนั้น การพัฒนาประเทศอย่างถูกต้อง ย่อมจำเป็นจะต้องอาศัยความเข้าใจในจุดอ่อน จุดแข็ง ที่มา และความเป็นไปของระบบเศรษฐกิจอย่างเพียงพอที่จะวิเคราะห์ และปรับปรุงข้อเด่นข้อด้อยของระบบเศรษฐกิจได้ วิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ จึงควรได้รับความสนใจในฐานะที่เป็นรากฐานสำหรับการพัฒนาทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจขึ้นมา เพื่อให้การพัฒนานั้น ตอบสนองต่อปัญหาได้ตรงจุด และไม่แปลกแยกออกไปจากความเป็นจริงในสังคม

### ความสำคัญของการอธิบายหมู่บ้านไทย

หมู่บ้านเป็นสถาบันหลักในชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่มาแต่ดั้งเดิม เป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งกว่าสถาบันครอบครัว เพราะลำพังเพียงครอบครัวเดียวนั้นไม่สามารถดำรง

<sup>2</sup> จักรทิพย์ นาถสุภา, “วิชาเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยอะไร และใช้ทำอะไรได้บ้าง?”, ใน เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524 ), หน้า 1-5.

<sup>3</sup> จักรทิพย์ นาถสุภา, “วิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย,” ใน เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 43. และ จักรทิพย์ นาถสุภา, “ปัญหาพัฒนาการเศรษฐกิจไทย,” ใน เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 312-323.

ชีวิตอยู่รอดได้ หมู่บ้านเป็นระบบสังคมนิเวศที่มีความเพียงพอในตัวเอง เป็นทั้งระบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ และระบบความคิดความเชื่อของคนในชุมชน แม้เมืองซึ่งเจริญก้าวหน้ากว่า ก็ยังเกิดขึ้นทีหลัง และพัฒนาขึ้นมาจากหมู่บ้าน เมื่อสืบสาวลึกลงไปก็จะพบรากเหง้าของวัฒนธรรมอยู่ที่หมู่บ้านนี้เอง<sup>4</sup>

ในที่นี้ จะเน้นย้ำถึงความสำคัญของการอธิบายชุมชนหมู่บ้านไทยใน 2 ด้าน คือ ในด้านของความสำคัญต่อการเข้าใจระบบเศรษฐกิจสังคมโดยรวมของไทย และในด้านของความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ

ความสนใจในเรื่องของหมู่บ้าน และชาวบ้านหรือชาวนาผู้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ปรากฏอยู่ในการศึกษาทางด้านทฤษฎีในเรื่องการก่อตัวของระบบทุนนิยมมานานแล้ว นับตั้งแต่งานเขียนของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์คลาสสิก เช่น คาร์ล มาร์กซ์ และ วี. ไอ. เลนิน มาจนถึงการศึกษาวิจัยในโลกที่สาม<sup>5</sup> โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาในหมู่บ้าน และพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาในหมู่บ้านกับรัฐและกฎหมาย เป็นเงื่อนไขที่สำคัญยิ่งต่อรูปแบบของกระบวนการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทั้งของประเทศพัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนา และมีส่วนกำหนดถึงรูปแบบเศรษฐกิจการเมืองสังคมในแต่ละประเทศที่คลี่คลายมาจนถึงปัจจุบันด้วย<sup>6</sup>

ในส่วนของการทำความเข้าใจระบบเศรษฐกิจสังคมของไทยนั้น ปัญหาหลักของการพัฒนาการเศรษฐกิจไทยได้แก่การขาดชนชั้นใหม่ อันได้แก่ชนชั้นกฎหมายอิสระ ซึ่งจะเป็นผู้ลุกขึ้นมาทำการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจสังคมให้พัฒนาขึ้นมาเป็นแบบ

<sup>4</sup> จิตรพิทย์ นาดสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, พิมพ์ครั้งที่ 3 ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533 ), หน้า 21-22. และ สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533 ) หน้า 6-13.

<sup>5</sup> สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาประเทศโลกที่สาม ( กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533 ), หน้า 18 และ 90.

<sup>6</sup> ผาสุก พงษ์ไพจิตร, "คำนำ," ใน ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ ( กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2536 ), หน้า (12)-(18).

ใหม่ หลุดพ้นจากพันธนาการของระบบศักดินาดั้งเดิมได้ สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ แรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชนหมู่บ้านไทย ที่ไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแยกตัวออกไปเป็นชนชั้นใหม่ และแม้จะมีการเปิดประเทศในปี ค.ศ.1855 ก็ไม่สามารถก่อให้เกิดชนชั้นกฏมพีขึ้นจากชาวนาได้ เพราะถึงจะมีการผลิตเพื่อขายเพิ่มขึ้นมา แต่วิธีการในการผลิตก็ยังคงเป็นแบบเดิมอยู่ดี<sup>7</sup> ดังนั้นความสามารถในการอธิบายชุมชนหมู่บ้านไทย จึงมีความสำคัญยิ่ง ต่อการทำความเข้าใจกระบวนการก่อรูปของระบบเศรษฐกิจสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับในด้านของการพัฒนาประเทศนั้น นโยบายการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา ไม่ได้ทำให้ปัญหาการกระจายรายได้และความเหลื่อมล้ำลดน้อยลงเลย กลับยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ<sup>8</sup> หน่วยงานที่รับผิดชอบการพัฒนาของรัฐก็ใช้วิธีการมองปัญหาแบบ “ชาวนายากจน” ซึ่งเป็นวิธีการมองแบบที่ใช้ทฤษฎีความทันสมัยเป็นหลักในการพัฒนา จึงเน้นด้านเทคโนโลยีและพื้นที่ มากกว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มคน ละเลยการเอาใจเอาเปรียบจากระบบโครงสร้างสังคมที่เป็นอยู่<sup>9</sup> ระบบเศรษฐกิจสังคมของสถาบันหมู่บ้านจึงค่อย ๆ ถูกทำลายลง หมู่บ้านค่อย ๆ ถูกกลืนความสามารถในการยืนอยู่ได้ด้วยตัวเองทีละน้อย จนอยู่ในสภาพที่เกือบจะเรียกได้ว่าล้มละลายในปัจจุบัน<sup>10</sup>

ท่ามกลางวิกฤตการณ์ และสถานการณ์อันน่าเป็นห่วงของสถาบันหมู่บ้านดังกล่าว กลุ่มนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน ก็ได้เริ่มมองว่าหมู่บ้านน่าจะเป็นจุดหลักของการพัฒนา โดยเป็นการแก้ปัญหาที่ระดับพื้นฐานที่สุดของสังคม เริ่มมีความตื่นตัวในการทำ ความเข้าใจหมู่บ้านมากขึ้น มองหมู่บ้านเป็นยุทธศาสตร์หลัก ไม่ใช่เพียงผลพวงอย่างในกระบวนการพัฒนาของรัฐแบบที่ผ่านมาเท่านั้น<sup>11</sup>

<sup>7</sup> จิตรทิพย์ นาถสุภา, “ปัญหาพัฒนาการเศรษฐกิจไทย,” หน้า 313-316.

<sup>8</sup> ดูรายละเอียดใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ, “การพัฒนาประเทศไทย จากแผนพัฒนาฉบับที่ 1-7 บทวิเคราะห์ทางยุทธศาสตร์,” ใน วิวิธศึกษาสังคมไทย วิถีใหม่แห่งการพัฒนา, จตุรงค์ บุญยรัตนสุพรรณ, บรรณาธิการ ( กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายข้อมูลและเผยแพร่ โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนไทย, 2535 ), หน้า 96-97 และ 105-106.

<sup>9</sup> จิตรทิพย์ นาถสุภา, บ้านกับเมือง ( กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมสถาบันหมู่บ้าน ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน และสำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2529 ), หน้า 13.

<sup>10</sup> ประเวศ วะสี, “วิกฤติหมู่บ้านไทย,” ใน วิกฤติหมู่บ้านไทย ทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน, พิศยา ว่องกุล, บรรณาธิการ ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2532 ), หน้า 14-15.

<sup>11</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

นอกจากนี้ การศึกษาอีกหลายชิ้นก็ได้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพหลายอย่างที่ซ่อนเร้นอยู่ในชุมชนหมู่บ้านไทย ทั้งศักยภาพทางด้านทรัพยากร ระบบสังคม และสติปัญญาของชาวบ้านเอง<sup>12</sup> ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นไปได้ที่จะฝากความหวังของการพัฒนาไว้ที่หมู่บ้านด้วย

การอธิบายชุมชนหมู่บ้านไทย จึงได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม และคราวนี้ ไม่เพียงในหมู่ของนักวิชาการเท่านั้น แต่ยังเลยมารวมไปถึงในหมู่นักพัฒนาด้วย นอกจากนี้ ความรับรู้ดังกล่าวยังสามารถถูกส่งกลับคืนไปยังชาวบ้าน เพื่อก่อให้เกิดจิตสำนึกในการพัฒนาด้วยความเป็นตัวของตัวเอง<sup>13</sup> และสามารถเป็นพื้นฐานสำหรับการฟื้นฟูวัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าของชุมชนหมู่บ้านไทย มาเป็นวัฒนธรรมกลุ่มที่มีความเป็นตัวของตัวเองด้วย<sup>14</sup> อันอาจเป็นทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาประเทศไทยในอนาคต

#### การใช้แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียอธิบายหมู่บ้านไทย

ความพยายามที่จะวิเคราะห์และอธิบายสังคมไทยได้เกิดขึ้นมานานแล้ว นับตั้งแต่ อรรถไกร พรหมชฌู ได้เสนอไว้ในงาน “เส้นทางสังคมไทย” ว่าสังคมไทยนั้นเป็นกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา เมื่อปี 2493 ซึ่งใช้แนวการวิเคราะห์ตามแนวที่เหมาเจ๋อตุงวิเคราะห์สังคมจีน<sup>15</sup> หลังจากนั้นในปี 2504 สรรค์ รังสฤษดิ์ ก็ได้เสนอแนวการวิเคราะห์สังคมไทยตั้งแต่ยุคบุพกาล ตามแนววิวัฒนาการของสังคม 5 ขั้นของลัทธิมาร์กซ์-เลนิน จากยุคชุมชนบุพกาล มาสู่สังคมทาสทวาราวดี สู่สังคมศักดินาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งจำกัด

<sup>12</sup> ดูรายละเอียดใน พรพิไล เลิศวิชา, “ศักยภาพของชนบทไทยในปัจจุบัน,” ใน พลวัตไทย มุมมองจากเศรษฐศาสตร์การเมือง, ผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังคิต พิริยะรังสรรค์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534 ), หน้า 99-120. และ พรพิไล เลิศวิชา, ศิรวัง จากไพร่หนีนาย ถึงธนาคารแห่งขุนเขา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2532 ), หน้า 99.

<sup>13</sup> จิตรทิพย์ นาดสุภา, บ้านกับเมือง, หน้า 19.

<sup>14</sup> จิตรทิพย์ นาดสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, หน้า 301-302.

<sup>15</sup> พรชัย คุ่มทวีพร, “แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน,” ใน สมัชชาวิชาการสังคมศาสตร์เพื่อการวิจัย 2526 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 12-11-1 ถึง 12-11-5 และ 12-11-27.

การวิเคราะห์ไว้เพียงปี ค.ศ. 1907 ไว้ในงาน “วิวัฒนาการสังคมสยามภาคต้น” และยังแสดงความมั่นใจว่าการขยายตัวของเศรษฐกิจของสังคมศักดินาไทย จะนำมาสู่สังคมนิยมแน่นอน ถ้าจักรพรรดินิยมไม่เข้ามาขัดขวาง อันจะทำให้สังคมไทยตกอยู่ในฐานะกึ่งศักดินากึ่งเมืองขึ้นแทน<sup>16</sup>

แนวการวิเคราะห์สังคมไทยได้เริ่มกล่าวถึงหมู่บ้านมากขึ้น เมื่อมีการนำเอาแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียมาช่วยอธิบาย ในขณะที่ช่วงก่อนหน้านั้น การอธิบายจะเน้นหนักในแง่มุมของรัฐเพียงแง่มุมเดียว นักวิชาการกลุ่มที่ใช้แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียช่วยในการอธิบายสังคมไทยได้แก่ จักรทิพย์ นาดสุภา, สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร, อานันท์ กาญจนพันธ์ และปลาย่อ ชนะนนท์ เป็นต้น<sup>17</sup>

การนำเอาแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียมาอธิบายสังคมไทยนี้ สืบเนื่องมาจากทัศนะการมองว่าระบบเศรษฐกิจไทยอยู่ในวิธีการผลิตแบบศักดินา แต่มีความแตกต่างจากระบบศักดินาในยุโรป คือ ระบบศักดินาไทยมีพื้นฐานอยู่บนหมู่บ้านชนบทที่มีแรงยึดเหนี่ยวสูง จึงมีการมองว่าแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียน่าจะช่วยในการอธิบายได้ดี อย่างไรก็ตาม วิธีการผลิตแบบเอเชียของไทยนี้ ก็ยังมีลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปเป็นการเฉพาะ

<sup>16</sup> ศ. วิทยาภูล, “คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ 1,” ใน วิวัฒนาการแห่งสังคมสยามภาคต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3 ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยศึกษา, 2522 ), ไม่มีเลขหน้า. และ สรรค์ รังสฤษฏี, วิวัฒนาการแห่งสังคมสยามภาคต้น, หน้า 82 และ 176.

<sup>17</sup> จักรทิพย์ นาดสุภา, “ว่าด้วยทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ไทย,” ใน เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 105. พรชัย คุ่มทวีพร, “แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน,” หน้า 12-11-2. สรรค์ รังสฤษฏี, วิวัฒนาการแห่งสังคมสยามภาคต้น. จักรทิพย์ นาดสุภา, บ้านกับเมือง, หน้า 73. สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2398-2475 ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524 ), หน้า 302-303 อ้างใน พรชัย คุ่มทวีพร, “แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน,” หน้า 12-11-17. สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย ( พ.ศ.2398-2453 ) ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2523 ), หน้า 65 อ้างใน พรชัย คุ่มทวีพร, “แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน,” หน้า 12-11-17. พรชัย คุ่มทวีพร, “แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน,” หน้า 12-11-1. ปลาย่อ ชนะนนท์, นายทุนพ่อค้า กกับการก่อตัวและขยายตัวของระบอบทุนนิยม ในภาคเหนือของไทย พ.ศ.2464-2523 ( กรุงเทพมหานคร : โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2530 ), หน้า 3.

นั่นคือรัฐศักดินาเดิมยังคงดำรงอยู่ควบคู่กับการเข้ามาของทุนนิยมจากภายนอก ซึ่งส่งผลให้หมู่บ้านไทยสามารถดำรงอยู่ได้ยาวนานจนถึงปัจจุบัน<sup>18</sup>

Ernest Mandel ได้สรุปลักษณะสำคัญของวิถีการผลิตแบบเอเชียเอาไว้ 5 ประการ คือ 1) ไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในที่ดิน 2) หมู่บ้านจึงรักษาความเป็นชุมชนไว้ได้นาน 3) ไม่มีการแบ่งแยกแรงงานระหว่างการเกษตรกับหัตถกรรม 4) มีความจำเป็นต้องอาศัยการชลประทานขนาดใหญ่ 5) ทำให้รัฐมีอำนาจในการสะสมส่วนเกิน<sup>19</sup> และได้มีผู้ใช้ข้อสรุปดังกล่าวเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์วิจารณ์โต้แย้ง โดยเฉพาะในประเด็นที่สำคัญคือเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินและเรื่องการควบคุมกำลังคนหรือแรงงาน โดยแย้งว่ารัฐศักดินาไทยไม่ได้มีการรวมศูนย์อำนาจเด็ดขาดทั้งในกรณีที่ดิน และแรงงาน<sup>20</sup>

จากการพิจารณา ทั้งในฝ่ายที่ใช้แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียเป็นแนวทางในการอธิบาย และในฝ่ายที่โต้แย้ง ผู้ศึกษาได้สังเกตเห็นถึงปัญหาในการอธิบายสังคมไทยด้วยแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียใน 2 ด้านด้วยกัน คือ ปัญหาในด้านทฤษฎี และปัญหาในการอธิบาย โดยปัญหาทั้งสองด้านนี้สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

ประเด็นปัญหาในด้านทฤษฎี เริ่มต้นจากการที่การศึกษาตัวทฤษฎีเองไม่มีความชัดเจนเพียงพอ ค่อนข้างคลุมเครือ และบางครั้งยากต่อการแยกแยะว่า เนื้อหาส่วนไหนเป็นแก่นสารหลักของตัวทฤษฎี และเนื้อหาส่วนไหนเป็นที่เป็นการพยายามที่จะอธิบายเพิ่ม

<sup>18</sup> ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "ว่าด้วยทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ไทย," หน้า 104-105. และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บ้านกับเมือง, หน้า 74.

<sup>19</sup> Ernest Mandel, *The Formation of Economic Thought of Karl Marx* ( London : Review Press, 1971 ), p.116 อ้างใน สุรพงษ์ ชัยนาม, *มากซ์และสังคมนิยม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 ( กรุงเทพมหานคร : กองบรรณาธิการปาจารย์สาร มูลนิธิเสรีธิปไตย-นาคะประทีป, 2524 ). และ Ernest Mandel, *The Formation of Economic Thought of Karl Marx 1843 to Capital*, p. 121-122 อ้างจาก แล ดิลกวิทยรัตน์, "วิถีการผลิตแบบเอเชีย," *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ 9 ฉบับที่ 1, หน้า 89. อ้างใน พรชัย คุ่มทวีพร, "แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน," หน้า 12-11-17.

<sup>20</sup> พรชัย คุ่มทวีพร, "แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน," หน้า 12-11-18 และ 12-11-20. ดูรายละเอียดใน สมเกียรติ วันทะนะ, *รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435-2475*, สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, 2525, เอกสารโรเนียว อ้างใน พรชัย คุ่มทวีพร, "แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน," หน้า 12-11-19.



เดิมตัวทฤษฎีให้ละเอียดลงไปหรือหนักแน่นขึ้น ซึ่งในวงวิชาการไทยเรายังไม่มีการวิเคราะห์ให้ชัดเจน แม้กระทั่งในข้อสรุปของ Ernest Mandel ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ก็ยังต้องการการศึกษาเพิ่มเติมอยู่อีก รวมไปถึงการแยกแยะความเกี่ยวข้องระหว่างแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย กับแนวคิดเรื่องการรวมศูนย์อำนาจแบบตะวันออก ( Oriental Despotism ) หรือกับแนวคิดว่าด้วยสังคมพลังน้ำ ของคาร์ล วิตโฟเกล ( Karl Wittfogel ) ด้วย

ปัญหาที่เกิดขึ้นสืบเนื่องตามมาก็คือ การอ้างถึงแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียประกอบการอธิบายหมู่บ้านหรือสังคมไทย จะมีลักษณะเป็นการอ้างถึงในฐานะของกรอบความคิดหรือมโนทัศน์กว้างๆ โดยไม่ได้ระบุลักษณะเฉพาะเจาะจงชัดเจน ทำให้ประเด็นการโต้แย้งที่ว่า สังคมไทยอยู่ในวิธีการผลิตแบบเอเชียจริงหรือไม่ คลายความหนักแน่นลงไปด้วย ทั้งยังนำมาสู่คำถามที่สำคัญ ก็คือ แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียดำรงฐานะอะไรในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยกันแน่ ซึ่งต่างฝ่ายก็มองแตกต่างกันไป

ประเด็นปัญหาที่สำคัญในการอธิบายได้แก่ การวางขอบเขตในการอธิบาย ทั้งขอบเขตในส่วนของโครงสร้างและขอบเขตในส่วนของเวลา ขอบเขตในส่วนของโครงสร้างนั้น ไม่ได้มีการวางไว้อย่างชัดเจนว่าการอธิบายจะครอบคลุมถึงส่วนไหนบ้าง แต่อธิบายรวมๆ กันไป ตั้งแต่หมู่บ้าน รัฐ ไปจนถึงทุนที่เข้ามาจากภายนอก และขอบเขตในส่วนของเวลาก็เช่นเดียวกัน ไม่ได้มีการระบุถึงระยะเวลาในทางประวัติศาสตร์ไว้อย่างชัดเจน ทำให้ฐานะของแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย “ลอย” อยู่ในประวัติศาสตร์ อาจจะเป็นวิธีการผลิตในยุคก่อนทุนนิยม หรือเมื่อทุนนิยมเข้ามาแล้วก็ได้

ประเด็นปัญหาในด้านการอธิบายนี้ นำไปสู่ปัญหาการวิเคราะห์การโต้แย้งกันด้วย กล่าวคือ ทำให้การโต้แย้งในหลายกรณีมีลักษณะคล้ายกับไม่ได้โต้ในสิ่งที่ฝ่ายอธิบายได้กล่าวไว้ ตัวอย่างเช่น ฝ่ายอธิบายกล่าวว่า “...รัฐมีลักษณะรวมศูนย์เป็นเจ้าของ อ้างตัวว่าเป็นเจ้าของทุกอย่าง ของที่ดิน ของชีวิต ของพิธีกรรม(ระดับผู้ปกครอง) ของการค้า รัฐจะอ้างเป็นเจ้าของหมดทุกอย่างเช่นนี้ แต่ขณะเดียวกัน รัฐก็มีความจำกัดในการแทรกเข้าไปในหมู่บ้าน เพราะว่ารัฐเอาทรัพยากรมาจากหมู่บ้านก็พอ แต่ไม่ต้องเข้าไปจัดอะไรในหมู่บ้าน...”<sup>21</sup> แต่ฝ่ายโต้แย้งอธิบายว่า ก่อน ค.ศ.1855 ไทยไม่ได้เป็นชาติที่รวมศูนย์อำนาจอย่างเข้มแข็ง

---

21 จิตรทิพย์ นาดสุภา, บ้านกับเมือง, หน้า 73.

กษัตริย์ไม่ใช่เจ้าของที่ดินทั้งหมด มีเจ้าที่ดินรองๆลงไป เช่นเจ้าประเทศราช และอำนาจปกครองที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ขุนนาง มีใช้องค์พระมหากษัตริย์<sup>22</sup>

จากการเทียบเคียงข้างต้น จะเห็นได้ถึงการวางขอบเขตที่ต่างกัน ของการอธิบายเรื่อง “รัฐ” ในฝ่ายอธิบาย กับเรื่อง “ชาติ” ในฝ่ายโต้แย้ง หรือเรื่องอำนาจของ “รัฐ” ซึ่งแอบอิง “สถาบัน” กษัตริย์ ในฝ่ายอธิบาย กับ พระราชอำนาจของ “องค์” พระมหากษัตริย์เอง ในฝ่ายโต้แย้ง และอื่นๆ อีก ได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ดี แม้การนำแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียมาใช้ จะยังมีปัญหาและข้อโต้แย้งให้ต้องวิเคราะห์วิจารณ์อีกมากมายก็ตาม แต่การใช้แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียก็ยังมีจุดเด่นสำคัญที่ละเลยเสียไม่ได้ นั่นก็คือพลังในการอธิบายการดำรงอยู่อย่างยาวนานของชุมชนหมู่บ้านไทยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียนี้ สามารถอธิบายสถาบันชุมชนหมู่บ้านไทยได้อย่างเป็นระบบ มีเหตุผล และสอดคล้องกับข้อเท็จจริง ทั้งยังสามารถให้นัยยะในการพัฒนาได้อีกด้วย ในแง่นี้ แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียจึงควรได้รับความสนใจอย่างจริงจังมากขึ้นกว่าเดิม

### สู่แนวคิดวิธีการผลิตแบบไทย

การพิจารณาแนวความคิดทั้งหมดที่กล่าวมาในขั้นต้น ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ 1) การพัฒนาทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาของเรา ขึ้นมาจากรากฐานความเข้าใจในระบบเศรษฐกิจสังคมของเราเอง ซึ่งได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 2) การอธิบายหมู่บ้านเพื่อเป็นรากฐานสำหรับการศึกษาระบบเศรษฐกิจสังคมไทยโดยรวม อันจะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีการพัฒนาอย่างสอดคล้องและเหมาะสม และ 3) การใช้แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียในการอธิบายการดำรงอยู่อย่างยาวนานของชุมชนหมู่บ้านไทย ซึ่งบ่งบอกถึงศักยภาพของสถาบันหมู่บ้านต่อการพัฒนาในอนาคต

การพิจารณาดังกล่าวจึงยังไม่จบสิ้นสมบูรณ์ในตัวเอง หากแต่ยังก่อให้เกิดคำถามชวนให้พิจารณาต่อไปว่า เราจะมีแนวคิดวิธีการผลิตแบบของไทยเราเองซึ่งสามารถอธิบายชุมชนหมู่บ้านและสังคมไทย และสามารถบ่งบอกถึงวิถีทางการพัฒนาที่ควรจะเป็นต่อ

<sup>22</sup> พรชัย คุ่มทวีพร, “แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน,” หน้า 12-11-19.

ไปได้หรือไม่ ทั้งนี้ กระบวนการสร้างทฤษฎีใหม่ไม่ใช่เรื่องง่าย หากแต่จำเป็นจะต้องศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดรอบคอบ ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า การศึกษาวิจัยในประเด็น วิธีการผลิตแบบเอเชีย กับการอธิบายหมู่บ้านไทย จะเป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการวิเคราะห์ และสังเคราะห์แนวคิดวิธีการผลิตแบบไทยขึ้นมาในอนาคต

## บทที่ 2

### แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย

#### ความนำ

แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย ถูกนำเสนอโดยคาร์ล มาร์กซ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาพัฒนาการของสังคมมนุษย์ มีที่มาจากการที่มาร์กซได้อ่านงานเขียนที่ศึกษาสังคมตะวันออกเอาไว้ตั้งแต่ยุคก่อนหน้า ผสมกับความสนใจของมาร์กซเองที่มีต่อลักษณะของสังคมเอเชียที่แตกต่างไปจากสังคมยุโรป และไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นสังคมทุนนิยมได้ มาร์กซเริ่มต้นศึกษาสังคมเอเชีย โดยมุ่งความสนใจมาที่ประเทศอินเดีย ซึ่งขณะนั้นได้ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษแล้ว และใช้ข้อมูลจากเอกสารของบริษัทอีสต์อินเดียกับส่วนราชการของอังกฤษที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองอินเดียเป็นหลัก ข้อเขียนชิ้นแรกของมาร์กซเกี่ยวกับสังคมตะวันออกคือ *The British Rule in India* ตีพิมพ์ใน *New York Daily Tribune* เมื่อปี 1853 หลังจากที่ได้เขียนจดหมายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเองเกลส์อยู่หลายฉบับ หลังจากนั้น ในปี 1859 มาร์กซจึงได้เอ่ยถึงแนวความคิดนี้ในฐานะของ “วิถีการผลิตแบบเอเชีย” เป็นครั้งแรกใน *Preface to a Contribution to the Critique of the Political Economy* ซึ่งเป็นข้อความที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง และมักได้รับการอ้างถึงอยู่เสมอจนกระทั่งปัจจุบัน<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 473-475. Anne M. Bailey and Josep r. Llobera, *The Asiatic Mode of Production Sciences and politics* ( London : Routledge & Kegan Paul, 1981 ), p. 23-26. Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production* ( The Netherlands : Van Gorcum, 1975 ), p. 80-92. Ernest Mandel, *The formation of economic thought of Karl Marx : 1843 to Capital* ( London : Monthly Review Press, 1971 ), p. 116. Karl Marx and Frederick Engels, *Pre-Capitalist socio-economic formations* ( Moscow : Progress Publishers, 1979 ), p. 69-76. Karl Marx, *Preface to a contribution to the critique of political economy*, p. 137-139 in Ferenc Tokei, *Essays on the Asiatic Mode of Production* ( Budapest : Akademiai Kiado, 1979 ), p. 9. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*( London : The

อย่างไรก็ดี แนวความคิดเรื่องวิธีการผลิตแบบเอเซียนี้ ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ และได้แย้งในประเด็นต่างๆ มากมาย ทั้งในระดับของทฤษฎี และในระดับของสภาพสังคมที่เป็นจริงในประวัติศาสตร์ นักทฤษฎีบางท่านวิจารณ์ว่า แม้ในงานเขียนของมาร์กซ์เองก็มีแนวความคิดที่ไม่คงที่แน่นอน แต่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละชั้นและแต่ละช่วงเวลา<sup>2</sup> ในขณะที่บางท่านกลับวิเคราะห์ว่า แม้ข้อความในบางส่วนจะดูเหมือนว่าขัดแย้งกันเอง แต่แท้ที่จริงแล้ว งานทั้งหมดสอดคล้องกันอย่างมีเอกภาพ<sup>3</sup> ส่วนกรณีตัวอย่างที่ถูกนำมาใช้ ก็ขยายจากสังคมเอเซียที่มีอารยธรรมสูง เช่น อินเดีย จีน อียิปต์ ในการอธิบายช่วงแรกๆ ไปจนครอบคลุมถึงสังคมในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปมากมาย รวมถึงสังคมในลักษณะของชนเผ่า เช่น อินเดียแดง ในการอธิบายช่วงต่อมา<sup>4</sup> หลังจากยุคของมาร์กซ์ ก็ได้มีการค้นพบทางมานุษยวิทยาใหม่ๆ หลายอย่างที่ไม่ได้สอดคล้องกับแนวความคิดนี้เสมอไป ชำยังบ่งชี้ว่า ข้อมูลบางส่วนที่มาร์กซ์ใช้อาจไม่ถูกต้องหรือครบถ้วนสมบูรณ์อีกด้วย<sup>5</sup> นอกจากนั้น แม้ในข้อความหรืองานเขียนของมาร์กซ์ชิ้นเดียวกัน ก็ยังมีการตีความที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งในบางครั้งก็ถึงกับตรงข้ามกันโดยสิ้นเชิง<sup>6</sup>

ในสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ประเด็นปัญหาเรื่องวิธีการผลิตแบบเอเซียจึงยังไม่เป็นที่ยุติกันในวงวิชาการโลก และยังคงมีนักวิชาการที่มีความเห็นแตกต่างกันอยู่อีกหลายแนวทางในปัจจุบัน ผลที่ตามมาก็คือ เป็นการยากที่จะระบุว่า เนื้อหาส่วนใดกันแน่ที่เป็นแก่นสารหลัก และเนื้อหาส่วนใดเป็นเพียงส่วนประกอบ หรืออาจจะรวมถึงว่าเนื้อหาส่วนใดเป็นการหลงประเด็นเสียด้วยซ้ำ เมื่อย้อนกลับมาองการศึกษาถึงแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเซียใน

---

Macmillan Press Ltd, 1977 ) p. 9, 50-53. Marian Sawer, *Marxism and the question of the Asiatic Mode of Production*, ( The Hague : Martinus Nijhoff, 1977 ), p. 43-44. Daniel Thorner, *The Shaping of Modern India*, ( New Delhi : Allied Publishers Private Limited, 1980 ), p. 349-350. Ferenc Tokei, *Essays on the Asiatic Mode of Production*, p. 12. Y. Varga, *Politico-economic problems of Capitalism* ( Moscow : Progress Publishers, 1968 ), p. 330.

<sup>2</sup> Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 482-483.

<sup>3</sup> Ferenc Tokei, *Essays on the Asiatic Mode of Production*, p. 20-22.

<sup>4</sup> Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 484-486. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 77.

<sup>5</sup> Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 491-494. Marian Sawer, *Marxism and the question of the Asiatic Mode of Production*, , p. 98.

<sup>6</sup> Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 8-21.

ประเทศไทย ก็พบว่ายังมีข้อจำกัดอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของแหล่งข้อมูลหรือเอกสารที่เกี่ยวข้อง งานเขียนของไทยจึงมักจะขึ้นอยู่กับตัวงานต้นฉบับที่ใช้ในการศึกษา อันนำมาสู่ปัญหาในการนำเอาแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียมาใช้อธิบายสังคมไทย ดังที่ได้เสนอไว้ในบทที่ผ่านมา

อย่างไรก็ดี แม้ความจำกัดที่กล่าวถึงข้างต้น จะทำให้งานศึกษาชิ้นนี้ไม่อาจให้นิยามวิธีการผลิตแบบเอเชียที่แท้จริงได้ แต่ด้วยจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่วางพื้นฐานอยู่บนความต้องการที่จะพัฒนาองค์ความรู้ขึ้นมาจากภายในสังคมเอง ประกอบกับความตระหนักว่า แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียของมาร์กซ์ ก็ถูกสร้างขึ้นโดยมองเข้ามาจากภายนอกสังคมเอเชีย ซึ่งมีขอบเขตการรับรู้ต่อสภาพจริงของสังคมตะวันออกที่จำกัด งานศึกษาชิ้นนี้ จึงจะทดลองอธิบายวิธีการผลิตแบบเอเชียจากแง่มุมของตัวหมู่บ้านเอง เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์การนำเอาแนวคิดนี้มาใช้อธิบายหมู่บ้านไทยในบทต่อไป

#### แนวทางที่ใช้ในการทดลองนำเสนอ

สืบเนื่องจากจุดมุ่งหมายที่ต้องการอธิบายวิธีการผลิตแบบเอเชีย จากแง่มุมของหมู่บ้าน การนำเสนอเนื้อหาในบทนี้จะแบ่งเป็นสองส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนแรกจะเป็นการรวบรวมคำอธิบายกว้างๆ เกี่ยวกับลักษณะทั่วๆ ไปของวิธีการผลิตแบบเอเชียที่มักถูกกล่าวถึง และไม่ค่อยเห็นแตกต่างกันมากนัก แต่ยังไม่ใช่ว่าภาพของวิธีการผลิตแบบเอเชียที่งานศึกษาชิ้นนี้ต้องการนำเสนอ เป็นแต่เพียงการปูพื้นให้ทราบว่า เมื่อมีการกล่าวถึงวิธีการผลิตแบบเอเชีย จะเป็นการกล่าวถึงอะไรบ้างเท่านั้น ในส่วนนี้จึงยังไม่ใช้การทดลองอธิบายแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียจากแง่มุมของหมู่บ้าน อันเป็นประเด็นหลักของบท

ในส่วนแรกนี้ จะแยกกล่าวเป็น 2 หัวข้อ คือ ชุมชนหมู่บ้าน และรัฐ ซึ่งมักถูกมองว่าเป็น 2 ชั้น ในความสัมพันธ์ทางการผลิตของวิธีการผลิตแบบเอเชีย

ส่วนหลังจะเป็นการนำเสนอแนวการตีความใหม่ โดยทดลองมองออกมาจากจุดยืนของหมู่บ้าน อธิบายโดยใช้กรอบความคิดและโลกทัศน์แบบที่หมู่บ้านน่าจะใช้ ถึงที่สุดแล้ว เราพบว่ากรอบวิธีคิดของชาวบ้านมีลักษณะเป็นวิธีคิดแบบเป็นองค์รวมแบบหนึ่ง ซึ่งมองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสิ่งเดียวกันทั้งหมด แตกต่างไปจากกรอบวิธีคิดของคนเมืองซึ่งโดยปกติมีลักษณะแยกส่วน อย่างไรก็ดี การอธิบายแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียจากแง่มุมของหมู่บ้าน

บ้านในบทนี้ จะอธิบายโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อยๆ เพื่อให้ง่ายขึ้นต่อการทำความเข้าใจภายใต้กรอบวิธีคิดแบบแยกส่วนของคนเมืองอย่างเรา

การแบ่งหัวข้อในส่วนหลัง จะอิงกับแนวการวิเคราะห์เรื่องวิธีการผลิตและการก่อรูปของสังคม เพื่อให้สะดวกในการแยกแยะและพิจารณาเปรียบเทียบกับกรอบอธิบายวิธีการผลิตแบบเอเชียจากภายนอกหมู่บ้าน โดยแบ่งเป็น 4 หัวข้อ คือ พลังการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต ระบบการเมือง และระบบอุดมการณ์ การอธิบายในทั้งสี่หัวข้อนี้ จะให้ภาพของวิธีการผลิตแบบเอเชียจากแง่มุมของหมู่บ้านตามที่ต้องการทดลองเสนอ หลังจากนั้น จะเป็นการวิเคราะห์สรุปในประเด็นที่ว่า ในสายตาของหมู่บ้าน วิธีการผลิตแบบเอเชียหยุดนิ่งจริงหรือไม่ ในหัวข้อ ความหยุดนิ่งหรือความยั่งยืน เป็นหัวข้อสุดท้ายของบท

### ชุมชนหมู่บ้าน

ชุมชนหมู่บ้านในวิธีการผลิตแบบเอเชีย ตั้งอยู่แยกต่างหากจากกัน และกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในชนบท หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านจะเป็นเสมือนโลกเล็กๆ ในตัวเอง ประกอบด้วยครัวเรือนหลายๆ ครัวเรือนอาศัยอยู่ร่วมกัน โดยที่แต่ละครัวเรือนทำการผลิตอาหารและเสื้อผ้าใช้เอง จึงมีความเพียงพอเบื้องต้นในระดับครัวเรือน และภายในหมู่บ้านก็ยังมีช่างฝีมือทำงานหัตถกรรมที่ต้องใช้ความชำนาญเฉพาะอย่าง ทำให้หมู่บ้านมีความเพียงพอในตัวเองทางเศรษฐกิจ โดยแทบไม่ต้องพึ่งพาอาศัยภายนอกเลย แต่ละหมู่บ้านจึงตั้งอยู่เป็นอิสระ ไม่ขึ้นแก่กัน และมีการติดต่อกันน้อยมาก<sup>7</sup>

ชุมชนหมู่บ้านมีกำเนิดมาจากชุมชนเชื้อสาย หรือสังคมเผ่าในยุคโบราณ มีลักษณะเป็นสังคมเครือญาติ ทุกคนในชุมชนมีเชื้อสายเดียวกัน และต้องพึ่งพาอาศัยกันเพื่อความอยู่รอดมาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นชนเผ่าเร่ร่อน ไม่ได้ลงหลักปักฐานเป็นการถาวร สภาพความจำเป็นทางเศรษฐกิจซึ่งต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยสภาวะแวดล้อมมากในระบบเศรษฐกิจแบบ

---

<sup>7</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 119, 122-123, 131, 286-288. Ernest Mandel, *The formation of economic thought of Karl Marx : 1843 to Capital*, p. 122. Karl Marx and Frederick Engels, *Pre-Capitalist socio-economic formations*, p. 69-76. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 56. Daniel Thorner, *The Shaping of Modern India*, p. 354-355.

ธรรมชาตินี้ ทำให้ความอยู่รอดของทุกชีวิตในชุมชน ขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชนโดยตรง ฉะนั้น ทั้งตัวชุมชนเองและความเป็นชุมชน จึงมีความหมายอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่และสืบทอดต่อไปของชุมชน โดยนัยนี้ ชุมชนจึงเป็นทั้งโลก เป็นทั้งชีวิต และเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของคนในชุมชน แต่ละบุคคลจะเข้าถึงปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพได้ ก็โดยผ่านการเป็นสมาชิกของชุมชนเพียงสถานเดียว<sup>8</sup>

ความสำคัญของความเป็นชุมชนยังดำรงสืบต่อมา เมื่อชุมชนเริ่มปักหลักตั้งถิ่นฐาน ทำกิจกรรมและเลี้ยงสัตว์ แทนที่จะหาเก็บหรือล่าเอาจากธรรมชาติอย่างที่เคยทำ ณ จุดนี้เอง ที่ชุมชนเริ่มทำการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจของตน พื้นฐานการผลิตของชุมชนหมู่บ้านในวิถีการผลิตแบบเอเชียคือเกษตรกรรม แต่ละครัวเรือนจะทำการผลิตสำหรับบริโภคในครัวเรือนของตน และทุกครัวเรือนต่างก็ทำการผลิตด้วยกันทั้งสิ้น การผลิตเพื่อเป็นสินค้าจึงมีความสำคัญน้อยมากในวิถีการผลิตแบบเอเชีย นอกจากแต่ละครัวเรือนจะผลิตอาหารกินเองแล้ว ยังมีการปั่นด้ายและทอผ้าใช้เองอีกด้วย ทุกๆ ครัวเรือนจึงมีความเพียงพอในระดับหนึ่ง ส่วนงานหัตถกรรมที่ต้องใช้ความชำนาญเฉพาะอย่าง ก็จะมีช่างฝีมือในหมู่บ้าน เช่น ช่างปั้น ช่างเหล็ก เป็นผู้ผลิตให้กับชุมชน หมู่บ้านจึงมีความเพียงพอในตัวเอง ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ เป็นโลกที่ปิด และมีการแลกเปลี่ยนอยู่ภายในหมู่บ้านเองในระดับที่จำกัด โดยแทบจะไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับภายนอกเลย<sup>9</sup>

พลังการผลิตทั้งในด้านเกษตรกรรมและหัตถกรรมอยู่ในระดับที่ต่ำ การผลิตขึ้นอยู่กับปัจจัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาก เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะของทรัพยากรในท้องถิ่น รวมถึงดิน น้ำ ตลอดจนลม ฝน และฤดูกาล เป็นต้น เทคนิคการผลิตและเครื่องมือที่ใช้เป็นแบบง่าย ๆ ที่ชุมชนพัฒนาขึ้นมาให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของตน

---

<sup>8</sup> Karl Marx, *Pre-capitalist economic formation* ( New York : International Publishers, 1964 ) p. 68. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 28.

<sup>9</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 122-123, 131-133, 289. Ernest Mandel, *The formation of economic thought of Karl Marx : 1843 to Capital*, p. 121-122. Karl Marx, *Pre-capitalist economic formation*, p. 68. Karl Marx and Frederick Engels, *Pre-Capitalist socio-economic formations*, p. 69-76. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 29, 56-57.



โดยอาศัยประโยชน์จากสภาพที่เป็นอยู่ของธรรมชาติมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงธรรมชาติให้เข้ากับความต้องการของตน<sup>10</sup>

การแบ่งงานกันทำในกระบวนการผลิต มีลักษณะเป็นการแบ่งกันตามสภาพทางกายภาพของบุคคล เช่น เพศ และวัย ไม่ใช่การแบ่งกันตามทักษะความชำนาญ คนแต่ละคนจึงทำงานทุก ๆ อย่างเหมือนกัน กัน ไม่มีการแบ่งงานกันทำเป็นการเฉพาะ ประสิทธิภาพการผลิตจึงต่ำ และไม่ค่อยมีผลผลิตส่วนเกิน หรือมีก็แต่น้อย ทว่าเพียงพอต่อการดำรงอยู่ของชีวิตในชุมชน<sup>11</sup>

ระบบกรรมสิทธิ์ในวิธีการผลิตแบบเอเชีย เป็นระบบกรรมสิทธิ์ชุมชน กล่าวคือ กรรมสิทธิ์เหนือที่ดินเป็นของชุมชน ปัจเจชนไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินที่ตนทำการเพาะปลูก ทว่าที่ดินทั้งหมดเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของทั้งชุมชน แต่ละบุคคลมีเพียงสิทธิในการครอบครองเพื่อทำประโยชน์จากที่ดิน และการครอบครองนี้จะทำได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นเป็นสมาชิกของชุมชนเท่านั้น<sup>12</sup>

เนื่องจากพื้นฐานการผลิตของชุมชนคือเกษตรกรรม ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นจึงได้แก่ที่ดินสำหรับการเกษตรและแรงงานที่จะทำการเกษตรบนผืนดินนั้น การที่ปัจจัยการผลิตคือที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชน และคนจะเข้าถึงปัจจัยการผลิตนี้ได้ก็โดยผ่านการเป็นสมาชิกของชุมชนเท่านั้น ทำให้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนด้วยพันธะผูกพันที่

---

<sup>10</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 286, 290. Karl Marx and Frederick Engels, *Pre-Capitalist socio-economic formations*, p. 71. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 30, 55. Marian Sawer, *Marxism and the question of the Asiatic Mode of Production*, p. 108.

<sup>11</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 122-123, 286. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 46-47, 56.

<sup>12</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 122-123, 164-167. Ernest Mandel, *The formation of economic thought of Karl Marx : 1843 to Capital*, p. 121. Karl Marx, *Pre-capitalist economic formation*, p. 68-69. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 30. Marian Sawer, *Marxism and the question of the Asiatic Mode of Production*, p. 44.

แน่นอน ไม่สามารถปลีกตัวออกจากชุมชนได้ เพราะการปฏิเสธชุมชนก็หมายถึงการปฏิเสธสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพไปด้วยพร้อม ๆ กัน<sup>13</sup>

ในภาวะที่พลังการผลิตอยู่ในระดับต่ำ บุคคลต้องเข้าถึงปัจจัยการผลิตโดยผ่านการเป็นสมาชิกของชุมชน และมีการแบ่งงานกันทำในขนาดที่จำกัด ซึ่งก็ส่งผลให้มีผลผลิตส่วนเกินจำกัดไปด้วยนี้ ทุกคนในชุมชนจึงมีความเท่าเทียมกันในแง่ของการดำรงชีวิต และหัวหน้าครอบครัวก็มีความเท่าเทียมกันในแง่ของสถานภาพทางสังคมด้วย<sup>14</sup>

อย่างไรก็ดี ในชุมชนก็ยังมีภารกิจส่วนรวมบางอย่างที่มีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของชุมชนโดยรวม เช่น งานหัตถกรรม งานดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย งานกำหนดเวลาสำหรับกิจกรรมการเพาะปลูก งานควบคุมปริมาณน้ำ เป็นต้น ชุมชนต้องการให้บางคนในหมู่บ้านประกอบภารกิจเหล่านี้ ภายในหมู่บ้านจึงเกิดมีการแบ่งงานกันทำขึ้นในระดับหนึ่งที่ไม่สูงนัก เพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นร่วมกันของชุมชน และชุมชนจะเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่าย สำหรับการดำรงชีพของผู้ที่ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อการยังชีพของตนเองเหล่านี้ <sup>15</sup>

โดยการจัดโครงสร้างของชุมชนในลักษณะนี้ ทำให้ความเพียงพอในตนเองของชุมชน ขยายขอบเขตรวมไปถึงกิจการต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของชุมชนด้วย ชุมชนได้อาศัยส่วนเกินของชุมชนรองรับความต้องการในส่วนนี้ได้ด้วยตัวของชุมชนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยภายนอกมากนัก ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรอิสระ ซึ่งดำเนินการต่างๆ

---

<sup>13</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 288. Ernest Mandel, *The formation of economic thought of Karl Marx : 1843 to Capital*, p. 121. Karl Marx, *Pre-capitalist economic formation*, p. 69. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 30.

<sup>14</sup> Frederick Engels, *Anti-Duhring*, 2nd ed, ( Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1959 ), p. 238.

<sup>15</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 287. Karl Marx, *Capital I*, p. 357-358 in Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 479. Karl Marx and Frederick Engels, *Pre-Capitalist socio-economic formations*, p. 73-74. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 60. Daniel Thorner, *The Shaping of Modern India*, ( New Delhi : Allied Publishers Private Limited, 1980 ), p. 355.

เพื่อการผลิตซ้ำตัวเองได้ด้วยตัวของตัวเอง และมีการติดต่อกับภายนอกที่จำกัด แต่ละชุมชนจึงมีลักษณะเป็นโลกของตัวเอง และไม่ขึ้นแก่กัน<sup>16</sup>

การแบ่งงานในชุมชนซึ่งยังมีขนาดที่จำกัดนี้ เป็นรูปแบบเบื้องต้นของการเกิดขึ้นในหมู่บ้าน บางแห่งอาจมีระบบวรรณะและมีทาสด้วย แต่การมีชนชั้นนี้ ยังไม่ได้พัฒนาไปจนถึงขั้นของการแบ่งแยกเป็นชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิตและชนชั้นที่ไร้ปัจจัยการผลิต เพราะระบบหมู่บ้านบนพื้นฐานของกรรมสิทธิ์ชุมชนยังคงเข้มแข็งอยู่ จึงยังไม่มี ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้นเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน การเกิดขึ้นจึงไม่ใช่ลักษณะหลักของหมู่บ้าน ไม่สามารถทำลายลักษณะความเป็นชุมชน ช้ำยังถูกบดบังโดยลักษณะความเป็นชุมชนของหมู่บ้านอีกด้วย<sup>17</sup>

กลไกต่างๆ ของระบบหมู่บ้านในวิธีการผลิตแบบเอเชียได้พัฒนาสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้ระบบอุดมการณ์สอดคล้องและสนับสนุนต่อระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนอย่างเข้มแข็ง ตั้งแต่ในระดับที่พื้นฐานที่สุด คือระดับของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ไปจนถึงระดับของความสัมพันธระหว่างคนกับคน รูปแบบของเทคนิควิธีการผลิต ลักษณะการแบ่งงานกันทำในระดับครัวเรือนจนถึงระดับชุมชน รูปแบบของการผลิตและจัดสรรส่วนเกินเพื่อตอบรับภารกิจส่วนรวม ตลอดจนรูปแบบในการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ล้วนแต่วางพื้นฐานอยู่บนกลไกของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกด้านอุดมการณ์ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน และต่างก็ส่งผลกระทบต่อถึงกันและกันอย่างใกล้ชิด<sup>18</sup>

กลไกด้านอุดมการณ์ของหมู่บ้าน จะแสดงตัวออกมาผ่านชนบประเพณีของชุมชน ซึ่งเป็นตัวกำหนดแบบแผนพฤติกรรมในทุกๆ ด้านของทุกคนในหมู่บ้าน ชนบประเพณีจึงมีลักษณะเข้มแข็ง และมีอิทธิพลต่อรูปแบบของชุมชนหมู่บ้านอย่างชัดเจน

---

<sup>16</sup> Karl Marx, *Capital I*, p. 352 ( 376 in German ed. ), Karl Marx, *Capital III*, p. 786-787, 836 in Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 56-57.

<sup>17</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 288, 291. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 60.

<sup>18</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 289. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 70-72.

เมื่อหมู่บ้านเติบโตขยายตัวใหญ่ขึ้น ก็จะมีการอพยพโยกย้ายผู้คนบางส่วนออกไปตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ ซึ่งมีทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนกับหมู่บ้านเดิม มีวิธีการผลิตแบบเดิม มีโครงสร้างความสัมพันธ์แบบเดิม และมีระบบอุดมการณ์ระบบเดิม ชุมชนหมู่บ้านจึงมีการขยายตัวในเชิงปริมาณ ทว่าลักษณะในเชิงคุณภาพของหมู่บ้านยังคงเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง หรือมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ซึ่งเกิดขึ้นอย่างเชื่องช้ามาก และไม่มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นชุมชนรูปแบบใหม่อย่างชัดเจน<sup>19</sup>

โดยนัยยะดังกล่าวนี้ หมู่บ้านในวิธีการผลิตแบบเอเชียจึงถูกมองว่าหยุดนิ่ง และเติบโตแบบพีชผัก คือมีการขยายขนาด แต่ไม่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง จึงเป็นพื้นฐานให้วิถีการผลิตแบบเอเชียมีลักษณะสถิต ไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นวิถีการผลิตแบบทุนนิยมได้<sup>20</sup>

## รัฐ

เมื่อพลังการผลิตพัฒนาสูงขึ้น ประชากรหนาแน่นมากขึ้น และมีจำนวนชุมชนเพิ่มมากขึ้น แต่ละชุมชนต่างก็ดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงผลประโยชน์ของตน ผลประโยชน์ของชุมชนเหล่านี้มีทั้งที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกันและขัดแย้งกัน จึงทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการดูแลประสานประโยชน์ของทุก ๆ ชุมชนขึ้น ความจำเป็นอันนี้ก่อให้เกิดการแบ่งงานกันทำในรูปแบบใหม่ คือมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ส่วนรวมระหว่างชุมชน<sup>21</sup>

ในขณะที่ชุมชนหมู่บ้านอื่น ๆ ยังคงมีลักษณะเหมือนเดิมและเหมือนกัน องค์กรใหม่ที่ถูกตั้งขึ้นมานี้มีรูปร่างลักษณะที่แตกต่างออกไป และมีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านในรูปแบบที่พิเศษออกไปจากเดิม และในไม่ช้า ก็ค่อย ๆ แยกตัวออกเป็นอิสระจากชุมชนอื่น ๆ โดยผ่านการสืบทอดหน้าที่ภายในตัวองค์กรนี้เอง ซึ่งก็เป็นการสืบทอดอำนาจไปด้วยพร้อม ๆ กัน

<sup>19</sup> Karl Marx, *Capital I*, p. 357-358 in Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 479-480. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 57.

<sup>20</sup> Ibid. Karl Marx and Frederick Engels, *On colonialism* in Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 476.

<sup>21</sup> Frederick Engels, *Anti-Duhring*, p. 200 ( 166-167 in German ed. ) in Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 46-47.

ทั้งยังค่อยๆ พัฒนาตัวเองขึ้นไปในระดับที่สูงขึ้น ซับซ้อนมากขึ้น มีอำนาจมากขึ้น ในฐานะของรัฐในที่สุด<sup>22</sup>

ในวิถีการผลิตแบบเอเชีย รัฐอ้างตนเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด ครอบทับลงไปบนกรรมสิทธิ์ของชุมชนอีกทีหนึ่ง รัฐจึงเป็นเสมือนชุมชนใหญ่ที่รวมชุมชนทั้งหมดเอาไว้ด้วยกัน การอ้างสิทธิ์ของรัฐนี้ นำมาซึ่งความชอบธรรมในการดึงดูดส่วนเกินจากหมู่บ้านเพื่อมาหล่อเลี้ยงรัฐเอง ส่วนเกินที่ถูกดึงมานี้อยู่ในรูปของภาษีที่ชุมชนต้องจ่ายให้กับรัฐ ในขณะเดียวกัน ก็ถือเป็นเสมือนค่าเช่าที่รัฐเรียกเก็บจากชุมชน อันเนื่องมาจากการเข้าไปใช้ที่ของรัฐไปด้วยพร้อมๆ กัน ภาษี/ค่าเช่า นี้ จึงมีลักษณะเหมือนกับสองด้านของเหรียญเดียวกัน ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับหมู่บ้าน<sup>23</sup>

ภาษี/ค่าเช่า นี้ เป็นส่วนเกินที่รัฐเรียกเก็บจากชุมชน ไม่ใช่ปัจเจกบุคคลในชุมชนหมู่บ้านนั้น รัฐจึงติดต่อโดยตรงเฉพาะกับตัวหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งแสดงบทบาทเป็นประตูหรือช่องทางผ่านของส่วนเกินจากหมู่บ้านไปสู่รัฐ โดยที่รัฐไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวหรือจัดการการผลิตและการแจกจ่ายภายในหมู่บ้านเลย หัวหน้าหมู่บ้านจึงมีฐานะพิเศษ กล่าวคือ เป็นตัวแทนของหมู่บ้านในสายตาของรัฐ และเป็นตัวแทนของการสื่อสารกับรัฐในสายตาของคนในหมู่บ้านไปด้วยพร้อมๆ กัน<sup>24</sup>

ส่วนเกินที่หมู่บ้านส่งให้กับรัฐนี้อยู่ในหลายรูปแบบ คือ ในรูปของแรงงาน ซึ่งเป็นรูปแบบที่พื้นฐานที่สุด ในรูปของผลผลิตส่วนเกินของชุมชน และในรูปของเงินตรา ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีอยู่จำกัดที่สุด ส่วนเกินเหล่านี้เป็นผลประโยชน์หรือรายได้โดยตรงของรัฐ ซึ่งถูกรัฐผูกขาดโดยสิ้นเชิง และรัฐใช้จ่ายรายได้นี้ไปเพื่อหล่อเลี้ยงให้รัฐสามารถดำรงอยู่ได้ นอกจากรัฐ ยังมีกลุ่มคนอีกมากมายหลายกลุ่มซึ่งเข้ามาทำงานให้กับรัฐในตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ

---

<sup>22</sup> Ibid.

<sup>23</sup> Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 477. Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 123, 286-287. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 48. Y. Varga, *Politico-economic problems of Capitalism*, p. 344-345.

<sup>24</sup> Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 478. Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 143, 288-289.

เพื่อแลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ที่รัฐให้ กลุ่มคนเหล่านี้จึงไม่ใช่ผู้ที่ทำการขูดรีดส่วนเกินด้วยตนเอง ทว่าเข้าถึงส่วนเกินได้โดยผ่านรัฐอีกต่อหนึ่ง<sup>25</sup>

ความชอบธรรมในการดึงดูดเอามูลค่าส่วนเกินจากชุมชน วางพื้นฐานอยู่บนการอ้างสิทธิ์ของรัฐในฐานะเจ้าของที่ดิน รัฐจึงมีหน้าที่จัดการงานสาธารณะใดๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพและการทำการเกษตรของชุมชนบนผืนดินของรัฐนี้ ในขณะที่ชุมชนก็มีหน้าที่ต้องจ่ายค่าเช่าให้แก่รัฐสำหรับการใช้ประโยชน์ที่ดินและการรับบริการของรัฐเป็นการแลกเปลี่ยนกัน งานสาธารณะที่มักถูกอ้างถึงในการอธิบายวิธีการผลิตแบบเอเชีย ได้แก่ งานชลประทานขนาดใหญ่ ซึ่งมีความจำเป็นเนื่องมาจากสภาพภูมิอากาศที่แห้งแล้ง ทว่าการที่พล่งการผลิตมีระดับต่ำและการที่พื้นที่มีขนาดกว้างใหญ่ ทำให้ชุมชนไม่สามารถร่วมกันจัดการงานชลประทานนี้โดยสมัครใจได้ จึงเป็นช่องว่างให้รัฐแทรกเข้ามารับภารกิจนี้เสียเองในที่สุด<sup>26</sup>

การขูดรีดส่วนเกินนี้ มีความสัมพันธ์กับลักษณะอำนาจรวมศูนย์ของรัฐเอเซียอย่างใกล้ชิด ในแง่หนึ่ง รัฐมีความจำเป็นต้องรวมศูนย์อำนาจการควบคุมอย่างเด็ดขาดไว้ที่ส่วนกลาง เพื่อจัดการภารกิจสาธารณะที่ยิ่งใหญ่ให้ลุล่วงไปได้โดยอาศัยอำนาจนั้น ในขณะที่อีกแง่หนึ่ง รัฐจำเป็นต้องมีอำนาจการปกครองที่เข้มแข็ง เพื่อควบคุมให้ชุมชนหมู่บ้านเชื่อฟังและส่งมอบภาษีครบถ้วนทันตามกำหนดเวลาอย่างเคร่งครัด

อำนาจเด็ดขาดนี้จำเป็นต้องมีศูนย์กลางอำนาจหรือศูนย์กลางการปกครอง ซึ่งก็ได้แก่เมืองนั่นเอง เมืองในวิธีการผลิตแบบเอเชียจึงมีลักษณะเป็นเมืองราชการ คล้ายค่ายทหาร เป็นที่อยู่อาศัยของผู้ปกครองและบรรดากลุ่มคนต่างๆ ที่ทำมาหากินกับผู้ปกครอง ในแง่หนึ่ง เมืองจึงเป็นที่ตั้งของรัฐ มีฐานะเป็นกองบัญชาการปกครอง และเป็นศูนย์รวมของอำนาจทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม อีกทั้งการค้ากับต่างประเทศเท่าที่มีอยู่ก็ถูกผูกขาดโดยรัฐ เมืองจึงไม่ใช่ศูนย์กลางการค้าอย่างที่เมืองในยุโรปสมัยยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาเป็น แต่เป็นเพียงที่ทำการค้าของรัฐ เมืองในเอเชียจึงมีความหมายเป็นเพียงแค่สถานที่เท่านั้น ไม่มีพัฒนาการหรือความเคลื่อนไหวที่แตกต่างไปจากความเป็นชุมชนหมู่บ้านทั่วไป วิธีการผลิต

<sup>25</sup> Ibid., p.123, 286-287. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 60-61.

<sup>26</sup> Perry Anderson, *Lineages of the absolutist states*, p. 477. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 48, 55. Y. Varga, *Politico-economic problems of Capitalism*, p. 344-345.

แบบเอเชียจึงมักถูกกล่าวถึงว่า มีความเป็นเอกภาพในระหว่างเมืองกับชนบท ซึ่งก็คือไม่มี ความแตกต่างกันนั่นเอง<sup>27</sup>

เมื่อมองสังคมเอเชียในภาพรวมซึ่งประกอบด้วยทั้งรัฐและหมู่บ้าน มีแนวการ วิเคราะห์ว่าวิถีการผลิตแบบเอเชียประกอบด้วย 2 ชั้น คือ รัฐ กับชุมชนหมู่บ้าน รัฐเป็น เจ้าของปัจจัยการผลิตคือที่ดิน และชุดรีดแรงงานจากชุมชนหมู่บ้านที่ทำการผลิตบนที่ดินของ รัฐนั้น ในแง่นี้ รัฐจึงเป็นชนชั้นหนึ่งในความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคม เป็นโครงสร้าง ส่วนล่างไปพร้อมๆ กับที่เป็นโครงสร้างส่วนบนด้วย และนั่นก็หมายความว่า รัฐในวิถีการผลิต แบบเอเชียมิใช่เป็นเครื่องมือของชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิตในสังคม ทว่าเป็นชนชั้นเจ้าของ ปัจจัยการผลิตเสียเอง<sup>28</sup>

โครงสร้างทางการเมืองของสังคมเอเชียที่มีการรวมศูนย์อำนาจของรัฐ มีบทบาทอย่างยิ่งในการกำหนดลักษณะทางอุดมการณ์ของสังคมโดยรวม กล่าวคือ อำนาจทางการเมืองรวมถึงตัวผู้นำเบ็ดเสร็จกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวแทนของสวรรค์ พระเจ้า หรือเป็น เทพเสียเอง และในทางกลับกัน ศาสนาก็ถูกทำให้เป็นการเมืองไปด้วยพร้อมๆ กัน โครงสร้างส่วนบนอันประกอบด้วยกำลังอำนาจของรัฐควบคู่กับระบบอุดมการณ์ของสังคมนี้เอง ที่ เป็นกลไกหลักในการชุดรีดส่วนเกินจากชุมชนหมู่บ้าน<sup>29</sup> จัดเป็นกลไกนอกภาคเศรษฐกิจ และกลไกอันนี้วางพื้นฐานอยู่บนการอ้างกรรมสิทธิ์ของรัฐเหนือที่ดิน ครอบทับลงไปบนระบบ กรรมสิทธิ์ชุมชนของหมู่บ้านอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมักถูกพิจารณาว่าเป็นลักษณะหลักของวิถีการผลิต แบบเอเชีย<sup>30</sup>

## พลังการผลิต

วิถีการผลิตแบบเอเชียมักถูกกล่าวถึงว่ามีพลังการผลิตที่ต่ำ เมื่อเทียบกับวิถี การผลิตแบบอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีการผลิตแบบทุนนิยม อยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับพลัง

<sup>27</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 123, 288. Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 65–66. Marian Sawer, *Marxism and the question of the Asiatic Mode of Production*, p. 56–59.

<sup>28</sup> Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 183.

<sup>29</sup> Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, p. 70–71.

<sup>30</sup> Ibid., p. 48.

การผลิตของชุมชนในยุคบุพกาล มีการพัฒนาขึ้นมาน้อยมากหรือแทบไม่มีเลย<sup>31</sup> แต่ในความจริงแล้ว วิธีการผลิตแบบเอเชียมีทิศทางการพัฒนาการผลิตเป็นของตนเอง ไม่ใช่ว่ามีระดับพลังการผลิตที่ต่ำ หรือแทบไม่มีการพัฒนาขึ้นมาเลย

โดยพื้นฐานแล้ว พลังการผลิตในวิธีการผลิตแบบเอเชียนี้ วางตัวอยู่บนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นหลัก ปัจจัยทางธรรมชาติ ทรัพยากร รวมถึงระบบนิเวศ มีผลอย่างมากต่อการผลิต ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในทุกๆ ขั้นตอน เทคนิควิธีการ และเครื่องมือที่ใช้ก็เป็นแบบง่ายๆ ใช้ประโยชน์จากสภาพที่เป็นอยู่ของธรรมชาติโดยไม่ได้มุ่งเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาตินั้นให้เข้ากับความต้องการของตน ลักษณะการผลิตของชุมชนจึงเป็นการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน เป็นความยั่งยืน ไม่ทำลายล้างธรรมชาติอันเป็นรากฐานทางทรัพยากรซึ่งก็คือรากฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านเอง ชุมชนทำการผลิตอย่างเรียบง่ายด้วยสายตาวินิจฉัยไกล มองเห็นว่าสภาพแวดล้อมเป็นที่สุดของเงื่อนไขแห่งความอยู่รอดของชีวิต การผลิตจึงมีลักษณะเป็นการปรับตัว เพื่อให้รากฐานคงอยู่ เพื่อให้อยู่รอดในระยะยาว เป็นแนวการผลิตที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยมุ่งจะประนีประนอมกับสภาพธรรมชาติมากกว่าที่จะรุกทำลาย

ในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพของชุมชนนี้ ฐานของความเพียงพอประกอบด้วยทั้งการทำการผลิตและส่วนของการหาเก็บจากธรรมชาติ แม้เกษตรกรรมและหัตถกรรมจะเป็นแหล่งที่มาสำคัญของอาหาร เสื้อผ้า และเครื่องใช้สอยอื่นๆ ทว่าในสภาพจริงที่ชุมชนดำรงอยู่ ก็ยังคงไม่ตัดขาดจากการหาเก็บสิ่งต่างๆ จากธรรมชาติเสียเลย แม้ชาวบ้านจะปลูกข้าว ปลูกผัก ปลูกพริก แต่ชาวบ้านก็ยังคงหาเก็บหน่อไม้ ผลไม้ แม้ชาวบ้านจะเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ แต่ชาวบ้านก็ยังดักนก จับปลา อีกทั้งยางไม้ เปลือกไม้ เนื้อไม้ ชาวบ้านก็ได้ใช้เป็นคอปไฟ เป็นยา เป็นฟืน ปลูกสร้างเป็นบ้านเรือน แม้วาย ไม้ หรือไม้ที่ใช้ในงานหัตถกรรม ชาวบ้านก็ตัดเอาจากป่า ไม่ต้องปลูกเอง

การหาเก็บจากธรรมชาตินี้เอง ที่เป็นรากฐานที่มั่นคงสำหรับความเพียงพอของชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจึงต้องมีอย่างน้อยก็ป่าเล็กๆ และแหล่งน้ำ เพื่อหนุนรับการดำรงอยู่ของชุมชนเอาไว้ ดังจะเห็นจากการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนเผ่าต่างๆ ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพภูมิประเทศอย่างไร หรือมีภูมิอากาศที่แห้งแล้งสักเพียงใดก็ตาม และการหาเก็บจากธรรม

---

31 Ibid., p. 55.



ชาตินี้ ก็ยังสะท้อนถึงสำคัญของการพึ่งพาฐานทรัพยากรของชุมชน ในแง่ที่ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนมีความยืดหยุ่น สามารถต้านทานวิกฤตการณ์ต่างๆ จากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง ได้เป็นอย่างดี

เหนือขึ้นมาจากการหาเก็บจากธรรมชาติคือการทำเกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานหลักของการดำรงชีวิต เกษตรกรรมเกิดขึ้นมาในสังคมมนุษย์เพื่อประกันว่าจะมีอาหารและสิ่งจำเป็นใช้อย่างเพียงพอและทันเวลา การปลูกพืชเริ่มเข้ามาทดแทนการหาเก็บพืชผักจากป่าเพียงอย่างเดียว และการเลี้ยงสัตว์ ก็เริ่มเข้ามาทดแทนการล่าสัตว์ในทำนองเดียวกัน โดยเกษตรกรรม มนุษย์จึงสามารถควบคุมปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีชีวิตรอดของตนเองได้มากขึ้น เกษตรกรรมมีจุดมุ่งหมายคือความเพียงพอ ไม่ใช่ความเกินพอ อันจะทำให้สมดุลในธรรมชาติถูกรบกวนกระเทือน และย้อนกลับมาส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของมนุษย์ได้ในที่สุด

โดยความมุ่งหมายนี้ ทุกครัวเรือนจึงทำการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความเพียงพอของตนเอง ไม่จำเป็นต้องผลิตเป็นปริมาณมาก เพราะไม่ได้เกิดประโยชน์ต่อใคร ไม่ได้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ทั้งยังอาจทำให้เกิดปัญหาเสียดายซ้ำ เพราะการที่พื้นที่เกษตรเพิ่มขึ้น ย่อมหมายถึงพื้นที่ป่าสำหรับการหาเก็บเอาต้องลดลงไปด้วย

นอกจากทุกครัวเรือนจะทำการผลิตอย่างเสมอภาคกันแล้ว ในแต่ละครัวเรือนนั้น ทุกคนก็ทำการผลิตด้วยเช่นกัน เป็นภาระหน้าที่ของทุกคนเท่าๆ กัน ในการที่จะช่วยเหลือกันให้ทุกคนในครัวเรือนอยู่รอด เพราะการผลิตให้ได้พืชผลมา ต้องลงแรงเข้าแลก และหากแรงงานไม่เพียงพอ ก็ย่อมหมายถึงพืชผลคืออาหารไม่เพียงพอตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม การที่ทุกคนในครัวเรือนมีส่วนร่วมในการผลิต ไม่ได้หมายความว่าทุกคนต้องทำหน้าที่อย่างเดียวกันหรือทำงานเหมือนๆ กัน เพราะการผลิตมีหลายขั้นตอน บางขั้นตอนก็อาจมีหลายงานที่ต้องทำไปพร้อมๆ กัน และแต่ละงานก็มีความหนักเบาไม่เท่ากัน ในครัวเรือนจึงมีการแบ่งงานกันทำได้โดยมักจะแบ่งตามเพศและวัยของสมาชิกในครัวเรือน

กิจกรรมการผลิตในครัวเรือน นอกจากเกษตรกรรมเพื่อเป็นอาหารโดยตรงแล้ว ยังมีหัตถกรรมซึ่งบางส่วนก็ต้องอาศัยการทำเกษตรเข้าช่วยด้วย เช่น การปลูกฝ้ายเพื่อผลิตเสื้อผ้า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ก็จะทำในครัวเรือนโดยมีการแบ่งงานกันทำตามเพศและวัยเช่นกัน เช่น งานด้านการจักสานและงานช่างมักจะเป็นของผู้

ขาย งานเกี่ยวกับเสื้อผ้ามักจะเป็นของผู้หญิง งานเบาๆ เช่น ให้อาหารเปิดไก่ เก็บใบหม่อน อาจเป็นงานของเด็กและคนแก่ เป็นต้น

สำหรับการผลิตบางอย่างที่ต้องใช้ฝีมือและความชำนาญ โดยเฉพาะด้านหัตถกรรม ซึ่งไม่ใช่ชาวบ้านทุกคนที่สามารถทำได้ จะไม่เป็นการผลิตในระดับครัวเรือน แต่เป็นการผลิตในระดับหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านบางคนเท่านั้นทำการผลิต ชาวบ้านเหล่านี้จึงมีฐานะเป็นช่างประจำหมู่บ้าน เช่น ช่างตีเหล็ก ช่างปั้นหม้อ ช่างแกะสลัก เป็นต้น นอกจากนี้ งานบางประเภทของชุมชนก็มีลักษณะคล้ายกัน คือ เป็นงานในระดับหมู่บ้าน และมีชาวบ้านบางคนเป็นผู้ชำนาญการเฉพาะเรื่อง เช่น หมอยาสมุนไพร หมอผีหรือผู้ประกอบพิธีกรรม เป็นต้น การที่ชาวบ้านบางคนทำหน้าที่บางอย่างนี้ ถือเป็นการแบ่งงานกันทำในระดับชุมชน แต่ในระดับของกระบวนการแรงงานก็ยังมีรูปแบบการทำงานเหมือนกับการผลิตในระดับครัวเรือน กล่าวคือ ช่างแต่ละคนก็จะทำการผลิตผลงานทั้งชิ้นด้วยตนเองในทุกขั้นตอน ไม่มีการแบ่งกันทำเป็นส่วนๆ คือยังไม่มี การแบ่งงานกันทำในระดับกระบวนการ

นอกจากนี้ ช่างฝีมือ หรือผู้มีหน้าที่พิเศษต่อชุมชนเหล่านี้ ยังคงทำการผลิตสำหรับครัวเรือนของตนอยู่ ไม่ได้ยึดงานช่างหรืองานเฉพาะนั้นเป็นอาชีพหาเลี้ยงครอบครัวเพียงงานเดียว ช่างก็ยังเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หาเก็บของป่า ทอผ้า และทำจักสานเหมือนกับครัวเรือนอื่นๆ ผู้มีความชำนาญเฉพาะเหล่านี้จึงยังสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเองด้วยการซื้อขายสินค้าและบริการจึงยังคงไม่ใช่ลักษณะเด่นในชุมชน และความชำนาญเฉพาะนี้ ก็ไม่ได้มีไว้เพื่อเป็นอาชีพเลี้ยงตัวหรือเพิ่มพูนฐานะทางเศรษฐกิจ แต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนโดยส่วนรวมเป็นหลัก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะความมุ่งหมายของการประกอบกิจกรรมการผลิตก็คือเพื่อตอบสนองต่อความเพียงพอ สินค้าและบริการที่ชุมชนต้องการจากคนเหล่านี้ก็มีปริมาณไม่มากถึงกับที่จะต้องการผลิตอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ในขณะที่ฝ่ายผู้ทำการผลิตเองก็สามารถยังชีพได้อยู่แล้ว กิจกรรมเฉพาะเหล่านี้จึงมีฐานะเป็นเพียงส่วนเสริมสำหรับชีวิตชุมชนเท่านั้น และยังคงวางพื้นฐานอยู่บนความสอดคล้องกับธรรมชาติเช่นเดียวกับการผลิตในระดับครัวเรือน

อย่างไรก็ดี ยังคงมีบางสิ่งบางอย่างที่หมู่บ้านไม่สามารถผลิตได้ด้วยตนเอง แต่ต้องนำมาจากภายนอก จากแหล่งที่มีอยู่ เช่น เกลือ และแร่เหล็ก เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นทรัพยากรที่มีอยู่เฉพาะในบางพื้นที่ ทว่าเป็นที่ต้องการในหลายพื้นที่ สภาพการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางไกลมาตั้งแต่สมัยโบราณ คนบางกลุ่มหรือชนเผ่าบางเผ่าดำรงชีวิตอยู่

ด้วยการเดินทางค้าขายระหว่างถิ่นต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันและมีทรัพยากรไม่เหมือนกัน คนเหล่านี้เองที่เป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารกับชุมชนอื่นๆ ของแต่ละชุมชน นอกจากการสื่อสารผ่านขบวนค้าขายแล้ว ในหลายกรณีก็มีการติดต่อกันเองโดยตรงระหว่างคนในต่างชุมชนด้วย เช่น คนจากชุมชนบนเขา สามารถติดต่อกับชุมชนบนที่ราบและชุมชนริมทะเลได้โดยเดินทางมาตามลำน้ำ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ชุมชนไม่ใช่โลกที่ปิดตายเสียเลยทีเดียว แต่ยังมี การติดต่อกับภายนอกอยู่อย่างสม่ำเสมอ แม้อาจจะสังเกตได้ยากและไม่ชัดเจนนักก็ตาม และการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนนี้ ได้มีบทบาทอย่างมาก ทั้งในด้านของการพัฒนารูปแบบการผลิต และในด้านของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม กล่าวคือ เทคนิควิธีการใหม่ๆ วัตถุดิบใหม่ๆ การค้นพบและการสร้างสรรค์ใหม่ๆ จากชุมชนหนึ่ง ก็จะสามารถถ่ายทอดถึงชุมชนอื่นๆ ได้ และในทางระบบความคิดความเชื่อก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ชุมชนจึงไม่ใช่โลกที่ปิดและแยกต่างหากออกจากกันดังที่อาจถูกสังเกตเห็นในช่วงเวลาสั้นๆ จากสายตาของคนภายนอกที่ไม่เข้าใจความเป็นชุมชนมากพอ

นอกจากนี้ พลังการผลิตในวิธีการผลิตแบบเอเชียก็ไม่ได้หยุดนิ่ง ทว่ามีการพัฒนาช้าๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป ผ่านการสั่งสมประสบการณ์อันยาวนาน ผ่านการลองผิดลองถูก ผ่านการเรียนรู้ทำความเข้าใจ ผ่านการขบคิดและไตร่ตรอง ก่อกลั่นขึ้นมาเป็นภูมิปัญญาของชุมชน หมู่บ้านในวิธีการผลิตแบบเอเชียจากแต่ละมุมโลก จึงมีลักษณะที่หลากหลายอันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและประสบการณ์เฉพาะของแต่ละชุมชน เหมาะสมกับเงื่อนไขการดำรงอยู่เฉพาะของชุมชนนั้นๆ แตกต่างกันไป

การพัฒนาพลังการผลิตอยู่ในรูปของการพัฒนาเทคนิควิธีการ และศิลปะในการผลิตมากกว่าการแบ่งงานกันทำ ตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนานของวิธีการผลิตแบบเอเชีย เทคนิคการผลิตในทุกๆ ด้านพัฒนาขึ้นมาอย่างมาก การทำนาดำ เป็นตัวอย่างที่ดีของการพัฒนาเทคนิคทางการเกษตร ผ้าแต่ละประเภท ที่ถูกผลิตขึ้นมาให้เหมาะสมกับงานเฉพาะอย่าง รวมทั้งลวดลายซับซ้อนที่เครื่องจักรในสมัยปัจจุบันทำได้ไม่เหมือน แสดงถึงความก้าวหน้าทางด้านเทคนิควิธีที่ละเอียดอ่อน อุปกรณ์จับสัตว์น้ำที่มีรูปแบบหลากหลายเหมาะสมกับชีวิตสัตว์และลักษณะพื้นที่ ความรู้ของแพทย์แผนโบราณ รวมไปถึงความสามารถในการพยากรณ์สภาพธรรมชาติจากการสังเกตพืชและสัตว์รอบตัว แสดงถึงวิทยาการที่เข้าใจถึงธรรมชาติและชีวิตอย่างลึกซึ้ง และนอกจากนี้ก็ยังมียังมีตัวอย่างอื่นๆ อีกมากมายเกินกว่าที่จะกล่าวถึงทั้งหมด เทคนิควิทยาเหล่านี้คือระดับของพลังการผลิตที่สูงยิ่งของสังคมตะวันออก ที่มุ่งตอบสนองต่อความเพียงพอและความสุขของมนุษย์ในระยะยาว ซึ่งหลาย

เรื่องได้สูญหายไปแล้ว และเทคโนโลยีสมัยใหม่ก็ยังไม่สามารถทำแบบเดียวกันนั้นได้ ทว่าในทัศนะการมองจากแง่มุมของทุนนิยม ผลักการผลิตของสังคมเอเชียยังอยู่ในระดับที่ต่ำ เพราะไม่ได้ผลิตสิ่งต่างๆ ออกมาเป็นจำนวนมากตามแบบที่ทุนนิยมต้องการนั่นเอง

การพัฒนาผลักการผลิตนี้ วางอยู่บนพื้นฐานของความสอดคล้องกับธรรมชาติอย่างแน่นหนา และเลือกที่จะประนีประนอมกับธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ต่อสู้แบบค่อยเป็นค่อยไป โดยไม่ทุบทำลายธรรมชาติอันเป็นเสมือนหนึ่งหม้อข้าวหม้อน้ำของตนในระหว่างการพัฒนา นั้น แนวโน้มของการพัฒนามุ่งมาที่การปรับปรุงคุณภาพมากกว่าการเร่งปริมาณการผลิต ทั้งยังดำเนินอยู่ภายใต้กรอบของความเพียงพอ และความสุขของมนุษย์ในระยะยาว ซึ่งหมายรวมทั้งมิติทางวัตถุและมิติทางจิตวิญญาณควบคู่กัน

### ความสัมพันธ์ทางการผลิต

ลักษณะหลักของความสัมพันธ์ทางการผลิตในวิถีการผลิตแบบเอเชียก็คือความเป็นชุมชน ชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดของทุกคน ในท่ามกลางการพัฒนาผลักการผลิตแบบค่อยเป็นค่อยไปนี้ มนุษย์ต้องเผชิญกับภัยอันตรายจากธรรมชาติมากมาย ไม่ว่าจะเป็นจากสัตว์ป่า โรคภัยไข้เจ็บ ความแห้งแล้ง ตลอดจนคลื่นลมและพายุ สิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์เอาตัวรอดได้ก็คือความร่วมมือกัน ชุมชนจึงเป็นสถาบันหลักที่จะช่วยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนให้อยู่รอดปลอดภัยได้ ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ทางการผลิตจึงมีพื้นฐานอยู่บนปรัชญาชีวิตชุมชน

ปรัชญาชีวิตชุมชนในวิถีการผลิตแบบเอเชียนี้ สัมพันธ์กับระบบเครือญาติอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันจะสืบเชื้อสายมาจากเทือกเถาเหล่ากออันเดียวกัน เป็นญาติพี่น้องกัน ชุมชนจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับครอบครัวใหญ่ ที่มีสมาชิกหลายชั่วคน หลายกิ่งก้านสาขาอาศัยอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และรักใคร่กลมเกลียวกัน โลกทัศน์ว่าด้วยชีวิตชุมชนได้แฝงฝังอยู่ในแทบทุกกิจกรรม นับตั้งแต่ระเบียบทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ไปจนถึงฐานที่สุดคือการผลิต ชาวบ้านจะมีการช่วยเหลือกันในการทำ การเพาะปลูก อาจมีระบบการจัดสรรปันน้ำกัน ช่วยกันก่อสร้างบ้านเรือน มีแนวความคิดเกี่ยวกับความกตัญญู การเคารพผู้อาวุโส เป็นต้น

ระบบกรรมสิทธิ์รวมของชุมชนเหนือที่ดิน เป็นการแสดงออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของปรัชญาชีวิตชุมชน เป็นเงื่อนไขพื้นฐานทางด้านการจัดการปัจจัยการผลิตเพื่อให้ชุมชนอยู่รอดได้ กล่าวคือ ในสังคมที่พลังการผลิตยังอยู่ในระดับต่ำ สมาชิกของชุมชนสามารถมองเห็นได้ง่ายว่า ความอยู่รอดของตนขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันของคนในชุมชน แต่เมื่อระดับของพลังการผลิตพัฒนาสูงขึ้น ความสัมพันธ์อันนี้จะมองเห็นได้ยากขึ้น ในขณะที่เป็นที่มองเห็นได้ง่ายกว่า ว่าความอยู่รอดของตน ขึ้นอยู่กับความมั่นคงในการทำการผลิตเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนและครอบครัว ปัจจัยการผลิตคือที่ดินจึงมีความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลในแง่ของปัจจัยของความอยู่รอด การที่ชุมชนเป็นเจ้าของที่ดิน จึงได้แก่การเข้ามาจัดการปัจจัยการผลิตด้วยตัวของชุมชนเอง อันเป็นการผนวกมิติของความร่วมมือกับมิติทางการผลิตเข้าด้วยกัน เพื่อให้ตัวชุมชนเอง ซึ่งประกอบไปด้วยทุกครอบครัวรวมกัน สามารถอยู่รอดได้

มีแง่มุมที่น่าสังเกตคือ การพัฒนาขึ้นมาของพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และมีผลกระทบต่อกันและกันอยู่ตลอดเวลา โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การพัฒนาระบบสังคมที่เข้มแข็งและดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง ความก้าวหน้าในกระแสพัฒนาการวิถีนี้นี้ จึงได้แก่ความกลมกลืนเป็นองค์รวมของระบบชุมชนที่ทำให้หมู่บ้านและชาวบ้านสามารถดำรงอยู่ในโลกอย่างมีความสุขได้ในระยะยาว

สิ่งที่จะมองเห็นได้ต่อไปคือ ไม่เพียงพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตเท่านั้นที่พัฒนาขึ้นมา โครงสร้างส่วนบนของชุมชนก็พัฒนาขึ้นมาควบคู่กันด้วย สำหรับกรณีของระบบกรรมสิทธิ์นี้ สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจก็คือ กรรมสิทธิ์หรือความเป็นเจ้าของในวิถีการผลิตแบบเอเชีย มีความหมายแตกต่างจากกรรมสิทธิ์ในโลกทัศน์แบบปัจจุบัน คือ กรรมสิทธิ์ในโลกปัจจุบัน ให้นัยยะถึงสิทธิหรือความชอบธรรมในการทำอะไรรวมทั้งสิ่งที่เป็นเจ้าของ ซึ่งได้รับการรับรองโดยกฎหมาย กฎหมายจะให้ความคุ้มครองในกรณีที่มีใครก็ตาม เข้ามาขัดขวางการใช้สิทธิ์ทำอะไรๆ นี้ของผู้เป็นเจ้าของไม่ว่าจะในรูปแบบใดก็ตาม ในความหมายนี้ กรรมสิทธิ์เอกชนหรือกรรมสิทธิ์ชุมชนไม่มีความแตกต่างกันในแง่ของแก่นสารหรือเนื้อแท้ ต่างกันเพียงแค่ว่าใครเป็นผู้ที่ได้รับการรับรองสิทธิ์ตามกฎหมาย --เอกชนหรือชุมชน-- เท่านั้น ทว่าระบบกรรมสิทธิ์ชุมชนในวิถีการผลิตแบบเอเชียมีความหมายแตกต่างออกไป กล่าวคือ ไม่ได้วางพื้นฐานอยู่บนระบบกฎหมาย ซึ่งมีลักษณะบังคับภายนอกคือทางร่างกายหรือโดยการใช้กำลัง แต่วางพื้นฐานอยู่บนระบบจารีตซึ่งมีลักษณะบังคับภายในคือทางจิตใจ กรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของชุมชน ไม่ได้หมายความว่าชุมชนได้รับการรับรองสิทธิ์เหนือที่ดินและทำอะไรกับที่ดินก็ได้ หรือจะให้ใครเข้าจับจองทำกินก็ได้ตามที่กฎหมายกำหนด แต่

กรรมสิทธิ์เหนือที่ดินของชุมชนหมายความว่าความสำนึกร่วมกันของคนทั้งชุมชน ในการร่วมกันรับผิดชอบต่อที่ดินผืนนี้ ที่จะใช้ประโยชน์และดูแลรักษาเอาไว้ เพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งชุมชนในระยะยาว

ในแง่นี้ ระบบกรรมสิทธิ์ชุมชน จึงเป็นระบบความสำนึกของคนในชุมชน ซึ่งแสดงออกมาผ่านระบบจารีตซึ่งเป็นรูปธรรมมากกว่าและมองเห็นได้ง่ายกว่า อนึ่ง ชุมชนเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน เราพูดถึงกรรมสิทธิ์ของชุมชน ในฐานะของความสำนึกร่วมกันของ “คนทั้งชุมชน” เพื่อ “คนทั้งชุมชน” ซึ่งคนทั้งชุมชนนี้เองที่เป็นตัวตนที่แท้จริงของชุมชน

ระบบจารีตอันเป็นตัวแทนของความสำนึกร่วมกันนี้ แสดงบทบาททางการผลิตเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิต ในฐานะที่เป็นระบบจัดการปัจจัยการผลิตของสังคม และวางตัวอยู่บนปรัชญาชีวิตชุมชนอันเป็นรากเหง้าที่สุดของระบบความสัมพันธ์ชุดนี้ ภาพรวมของโครงสร้างความสัมพันธ์เหล่านี้ทั้งหมด ตั้งแต่ในระดับพื้นฐานที่สุดซึ่งมีความเป็นนามธรรมสูง ไปจนถึงระดับที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรมมากขึ้น ล้วนเป็นไปเพื่อจำกัดความเห็นแก่ตัวของสมาชิกในชุมชนอันจะบั่นทอนความอยู่รอดของชุมชน และเพื่อส่งเสริมความยึดเหนี่ยวผูกพัน ให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง

อย่างไรก็ดี แม้ระบบชุมชนจะเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตในวิถีการผลิตแบบเอเชีย และกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินจะเป็นของชุมชนก็ตาม แต่ชุมชนก็ไม่ใช่เจ้าที่ดิน หรือชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทั้งนี้ก็เพราะ ชุมชนหมายถึงคนทุกคน ไม่ใช่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความเป็นชนชั้นในตนเอง ดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น

ระดับพลังการผลิตที่พัฒนาขึ้นมา นี้ เปิดโอกาสให้มีส่วนเกินได้ในระดับบุคคลและครัวเรือน ส่วนเกินเหล่านี้จะถูกดึงขึ้นมาเป็นของชุมชน ถูกบริโภคโดยทั้งชุมชนร่วมกัน ในรูปของการใช้จ่ายสำหรับกิจการส่วนรวมของชุมชน ในแง่นี้จึงถือว่ามี การขูดรีดแรงงาน ผู้ที่ถูกขูดรีดคือสมาชิกในชุมชน และผู้ขูดรีดก็คือสมาชิกในชุมชนร่วมกันเช่นเดียวกัน การขูดรีดนี้อาจเป็นไปเพื่อการบริโภคหรือการผลิตก็ได้ เช่น การจัดงานเลี้ยงเมื่อมีงานประเพณีพิธีกรรม เป็นการดึงส่วนเกินมาใช้ในการบริโภค ส่วนการร่วมแรงกันขุดลอกเหมืองฝายคูคลอง เป็นการดึงมาใช้ในการผลิต เป็นต้น เมื่อพิจารณาถึงความจำเป็นในระดับชุมชนแล้ว อาจพิจารณาแรงงานที่ถูกขูดรีดนี้เป็นแรงงานที่จำเป็นต่อการยังชีพ ในระดับหมู่บ้านก็ได้ อนึ่ง

การใช้แรงงานส่วนเกินในการบริโภคและผลิตนี้ ยังอาจนำมาสู่การพัฒนาพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตได้อีกด้วย

การที่ทุกคนในชุมชนมีความเท่าเทียมกันในแง่การดำรงชีวิต และหัวหน้าครอบครัวเท่าเทียมกันในแง่สถานภาพทางสังคม มักถูกอธิบายว่าเนื่องมาจากพลังการผลิตที่ต่ำเสียจนทำให้มีส่วนเกินในจำนวนที่จำกัด บุคคลจึงไม่สามารถสร้างสมทรัพย์สินเพื่อยกฐานะของตนจนกระทั่งเกิดการแตกตัวเป็นชนชั้นได้<sup>32</sup> ในที่นี้จะพิจารณาว่าพลังการผลิตเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ แต่การที่มีส่วนเกินน้อยนี้ ไม่ใช่เพราะว่าพลังการผลิตอยู่ในระดับต่ำ ทว่าเป็นเพราะทิศทางของการพัฒนาพลังการผลิตเอง ที่มีลักษณะประนีประนอมและสอดคล้องกับธรรมชาติ จึงทำให้ส่วนเกินถูกผลิตออกมาอย่างจำกัดด้วยความจงใจ และนอกจากปัจจัยพลังการผลิตแล้ว ระบบชุมชนเองก็ได้มีบทบาทในการแปรส่วนเกินที่เกิดขึ้นนี้ให้เป็นกิจการที่จำเป็นสำหรับชุมชน ปัจจัยทั้งสองด้านนี้ประกอบกัน ทำให้ส่วนเกินที่เหลือจากการใช้สอยของทั้งชุมชนแล้วมีอยู่จำกัด หรือแทบไม่มีเลย จึงเป็นการยากที่จะเกิดความแตกต่างทางฐานะระหว่างคนในชุมชนขึ้น

โดยเงื่อนไขภายในชุมชนเองแล้ว ยังไม่เกิดการแตกตัวเป็นชนชั้น ทั้งยังไม่เกิดความแตกต่างกันของฐานะทางเศรษฐกิจด้วยซ้ำ ทว่าหมู่บ้านในวิถีการผลิตแบบเอเชียบางแห่งมีระบบวรรณะ และมีการใช้สอยข้าทาสในครัวเรือนอยู่ด้วย ระบบวรรณะไม่ได้เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน ไม่ได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความสอดคล้องกับธรรมชาติและพื้นฐานของชีวิตชุมชน แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากภายนอก เกิดจากการรุกรานและครอบงำของคนต่างเผ่า ซึ่งมีระบบสังคมแบบร้อนเร่ วางพื้นฐานอยู่บนแนวความคิดแบบพิชิตและครอบครอง ซึ่งหมายรวมไปถึงการแบ่งแยกอันนำไปสู่ความต้องการดำรงรักษาความบริสุทธิ์แห่งเผ่าพันธุ์ โดยมีระบบการจัดแบ่งคนเป็นวรรณะต่างๆ เป็นเครื่องมือ ระบบวรรณะจึงเป็นสิ่งที่แปลกปลอมสำหรับหมู่บ้าน ทว่าเป็นความจำเป็นที่หมู่บ้านจะต้องรับเอาไว้เพื่อประคองรักษาหมู่บ้านให้รอดพ้นจากอันตรายเฉพาะหน้า ส่วนการใช้สอยข้าทาส จะพบในชุมชนที่ใกล้รัฐเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักจะพบในยุคหลังๆ ที่ไม่นานมานี้เอง เกิดจากการติดหนี้สินแล้วขายตัวลงเป็นทาส หรือจากการจับเชลยเข้าศึกมาใช้งาน ทาสจึงเกิดจากภายนอกชุมชนเช่นเดียวกัน คือเกิดในภาครัฐ แล้วจึงแพร่กระจายเข้ามายังชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงและได้รับอิทธิพลจากรัฐโดยตรง โดยทั่วไปแล้ว หมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลรัฐจะไม่มีทาส

<sup>32</sup> Ibid., p. 46. Lawrence Krader, *The Asiatic Mode of Production*, p. 286.

ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนยังแสดงออกมาอีกด้านหนึ่งได้โดยผ่านการแลกเปลี่ยน ความสัมพันธ์ทางการแลกเปลี่ยนวางอยู่บนพื้นฐานของชีวิตชุมชนเช่นเดียวกัน ถือเป็นการให้ปันกันในระหว่างญาติพี่น้อง เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสียมากกว่ามุ่งที่จะแสวงวัตถุสิ่งของกันจริงๆ บางครั้งอาจเป็นการให้เปล่าเสียด้วยซ้ำ ส่วนที่แลกกัน ก็ไม่ได้ใส่ใจว่ามูลค่าของสิ่งของนั้นจะเทียบเท่ากันหรือไม่ จะคุ้มค่าหรือไม่ จะได้เปรียบเสียเปรียบหรือเปล่า หากแต่ใส่ใจว่าผู้ที่เราดิตต่อแลกเปลี่ยนด้วยนั้น เต็มดร้อนขาดแคลนอะไร เท่าไร และสิ่งที่ให้ไปนั้นเพียงพอแล้วหรือยัง ความสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยนนี้ จึงต่างจากการแลกเปลี่ยนในระบบตลาด เพราะไม่ใช่มูลค่าใดๆ เป็นเกณฑ์ในการกำหนดปริมาณ การแลกเปลี่ยนนี้มีทั้งระดับภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านในลักษณะทำนองเดียวกัน

นอกจากความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐดำรงอยู่ในวิถีการผลิตแบบเอเชียด้วย รัฐอยู่ในฐานะผู้ขูดรีดส่วนเกินจากหมู่บ้าน ส่วนเกินที่หมู่บ้านผลิตได้ ส่วนหนึ่งต้องส่งไปให้รัฐในรูปของภาษี/ค่าเช่า เนื่องจากรัฐอ้างตัวเป็นเจ้าของที่ดิน ความสัมพันธ์อันนี้กระทบกระเทือนหมู่บ้านหรือไม่ กระทบกระเทือนบ้างในแง่ที่เป็นแรงดันของฝ่ายล้าหลัง ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการของหมู่บ้านบนวิถีแห่งความสอดคล้องกับธรรมชาติและวิถีแห่งชีวิตชุมชน กล่าวคือ ทำให้หมู่บ้านต้องสูญเสียส่วนเกินส่วนหนึ่งไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของแรงงาน แทนที่จะใช้ในกิจการของชุมชน โดยเฉพาะในการพัฒนาพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชน อย่างไรก็ตาม ความกระทบกระเทือนต่อการผลิต ซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่างนี้ มีขนาดที่จำกัด คือ ส่งผลต่อการผลิตในหมู่บ้านน้อยมากจนถึงไม่มีเลย หมู่บ้านยังคงดำเนินไปบนวิถีเดิมได้โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับรัฐมากไปกว่าการมอบส่วนเกินให้ไปนี้

อย่างไรก็ดี ในด้านระบบอุดมการณ์ การมีอยู่ของรัฐได้รับกวนการดำรงอยู่ของระบบอุดมการณ์หมู่บ้านอย่างมาก รัฐพยายามใช้เครื่องมือทางอุดมการณ์ต่างๆ เช่น ความคิด ความเชื่อ และศาสนา ในการสร้างความชอบธรรมให้กับการขูดรีดของตน สิ่งที่รัฐสร้างขึ้นมานี้ขัดแย้งกับระบบอุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้านอย่างรุนแรง ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

แท้จริงแล้ว รัฐในวิถีการผลิตแบบเอเชียไม่ใช่เจ้าของที่ดิน ไม่ใช่เจ้าของปัจจัยการผลิต รัฐเพียงแต่อ้างว่าเป็นเจ้าของได้ โดยใช้กำลังอำนาจเข้าบังคับและใช้อุดมการณ์เข้าครอบงำเท่านั้น ชุมชนมีอยู่ก่อนและเป็นระบบการผลิตในตัวเอง รัฐจึงอยู่นอก



เหนือระบบการผลิตของสังคม รัฐไม่ใช่ชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิต ซึ่งก็คือไม่ใช่ชนชั้นในสังคม รัฐจึงไม่ได้ดำรงฐานะอะไรอยู่ในความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคม รัฐเป็นเพียงระบบการเมืองที่ครอบงำเหนือระบบการผลิตในสังคมเท่านั้น รัฐจึงเป็นโครงสร้างส่วนบน ที่มีบทบาทและสถานภาพแยกจากการผลิตในสังคมโดยสิ้นเชิง

### ระบบการเมือง

สำหรับชุมชนหมู่บ้านแล้ว ระบบการเมืองโดยรัฐเป็นระบบการเมืองนอกสังคม เพราะรัฐเกิดขึ้นภายนอกสังคมชุมชนอันเป็นรากเหง้าการดำรงชีวิตของชาวบ้าน และรัฐก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับสังคมที่เป็นจริงของชาวบ้านเลย

ภาษี/ค่าเช่า เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่รัฐจ้องใจสร้างขึ้นกับหมู่บ้าน ในแง่มุมมองของรัฐ รัฐมองเห็นตนเองเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด รัฐมองเห็นชุมชนเป็นผู้ขออยู่อาศัย รัฐจึงเรียกเก็บภาษีที่ดินซึ่งเป็นเสมือนค่าเช่าที่ดินจากชุมชน รัฐอ้างตนเป็นชุมชนใหญ่ที่เป็นชุมชนของบรรดาหมู่บ้านซึ่งเป็นชุมชนย่อยอีกที รัฐอ้างว่าจะปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านจากการรุกรานของรัฐอื่น และรัฐอ้างว่ารัฐได้ให้บริการต่างๆ อาทิ การจัดการชลประทานแก่หมู่บ้านเป็นการแลกเปลี่ยนกับภาษีที่รัฐเก็บมา

ในแง่มุมมองของหมู่บ้าน ชาวบ้านเป็นเจ้าของที่ดินร่วมกันผ่านความเป็นชุมชนอยู่แล้ว รัฐจึงไม่ใช่เจ้าของที่ดินที่ไหนอีก รัฐเพียงแต่กล่าวอ้างขึ้นมาลอยๆ โดยที่จริง ๆ แล้วรัฐก็ไม่ได้ทำอะไรกับที่ดินทั้งปวงที่รัฐอ้างกรรมสิทธิ์นั้น การอ้างสิทธิ์ของรัฐจึงไม่มีความหมายในสายตาของหมู่บ้าน และชุมชนเป็นเจ้าของที่แท้จริงไม่ใช่ผู้ขออยู่อาศัยอย่างที่รัฐมอง ส่วนเกินที่ชุมชนให้รัฐไปจึงไม่ใช่ค่าเช่าสำหรับที่ดิน แล้วรัฐได้ทำอะไรให้กับหมู่บ้านเป็นการตอบแทนภาษีที่หมู่บ้านจ่ายไปบ้างหรือไม่ รัฐตอบคำถามนี้ว่าใช่ ในขณะที่หมู่บ้านตอบว่าไม่ รัฐไม่ได้คุ้มครองหมู่บ้านจากการรุกรานของรัฐอื่น เพราะว่ารัฐรุกรานหมู่บ้านเสียเอง รัฐเพียงแค่ปกป้องผลประโยชน์ของตนเองที่ได้จากหมู่บ้านไม่ให้รัฐอื่นมาช่วงชิงไปเท่านั้น รัฐไม่ได้ให้บริการแก่หมู่บ้านทั้งหมดเพื่อตอบแทนภาษีที่หมู่บ้านจ่ายให้ เพียงแต่รัฐอาจจะให้บริการ เช่น ชลประทาน แก่หมู่บ้านใกล้ๆ เพื่อประโยชน์ในการบริโภคของรัฐเองเท่านั้น และถึงที่สุดแล้ว รัฐก็ไม่ใช้ชุมชนใหญ่ที่หมู่บ้านต้องพึ่งพาเพื่อความอยู่รอด แบบที่หมู่บ้านเป็นชุมชนที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาอยู่ แท้จริงชุมชนมีการติดต่อกันโดยธรรมชาติอยู่แล้ว มีการพึ่งพาอาศัยกันเพื่อความอยู่รอดของกันและกันอยู่แล้ว ชุมชนใหญ่ที่รัฐอ้างถึงจึงมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ รัฐไม่ได้

เป็นอะไรเลยในความเป็นชุมชนนี้ รัฐเป็นเพียงหน่วยแลกเปลี่ยนนอกชุมชนใหญ่นี้ ที่เดินเข้ามาอ้างชื่อของชุมชนใหญ่นี้อย่างลอยๆ ตามอำเภอใจ โดยที่ไม่มีสถานภาพหรือบทบาทเกี่ยวข้องกับชุมชนใหญ่นี้เลยแม้แต่ด้อย

เหตุผลในเชิงการให้บริการ ไม่ใช่เรื่องหลักที่ทำให้ชุมชนต้องมอบส่วนเกินให้แก่รัฐ เพราะในสายตาของชุมชน ไม่มีการบริการนั้นอยู่จริง ๆ แต่ที่รัฐเค้นเอาส่วนเกินไปจากหมู่บ้านได้ก็เพราะใช้กำลังบังคับ รัฐจึงมีลักษณะเป็นรัฐทหาร เพื่อทั้งบังคับเอาส่วนเกินจากหมู่บ้าน และป้องกันไม่ให้รัฐอื่นมาแย่งชิงเอาผลประโยชน์ไป รัฐจะเข้มแข็งและสามารถต่อสู้กับรัฐอื่นได้ ก็ต้องมีฐานทรัพยากรที่พอเพียง รัฐจึงมีแนวโน้มที่จะรวมศูนย์อำนาจและแผ่ขยายขอบเขตการครอบครองของตนให้กว้างขวาง เพื่อที่จะเข้าถึงทรัพยากรทั้งที่เป็นวัตถุและกำลังคนให้มากที่สุด อย่างไรก็ตาม อำนาจรัฐนี้จะเข้มแข็งมากหรือน้อยก็ได้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยเฉพาะของแต่ละสังคม และพัฒนาการของตัวรัฐเอง ไม่จำเป็นต้องเป็นรัฐรวมศูนย์ที่เด็ดขาดเข้มแข็งตลอดเวลาเสมอไป

กลไกที่รัฐใช้ช่วยในการปกป้องรักษาระบบการขูดรีดนี้เอาไว้ ก็คือการครอบงำทางอุดมการณ์ เหตุผลต่างๆ ที่ถูกอ้างขึ้นมาจากมุมมองของรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการขูดรีดหมู่บ้าน ถูกทำให้กลายเป็นอุดมการณ์ที่รัฐพยายามจะครอบงำชุมชน ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงศาสนา ถูกรัฐตีความ บิดเบือน รวมทั้งสร้างใหม่ ให้มีลักษณะสนับสนุนการดำรงอยู่และการขูดรีดส่วนเกินของรัฐ แล้วถูกส่งเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านยอมรับในอำนาจของรัฐและเชื่อฟังแต่โดยดี ตัวอย่างของระบบอุดมการณ์ที่รับใช้รัฐ ได้แก่ แนวความคิดเรื่องเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินซึ่งตอกย้ำความเป็นเจ้าของที่ดินระบบไพร่กับนายสนับสนุนการแบ่งแยกระดับชั้นของคนในสังคม ความเชื่อเรื่องบุญกรรมอธิบายการกดขี่ของรัฐให้เป็นสิ่งที่ชอบธรรม เป็นต้น

อุดมการณ์ที่รัฐใช้เป็นเครื่องมือนี้ ขัดแย้งกับระบบอุดมการณ์ที่แท้จริงของชุมชนหมู่บ้านโดยสิ้นเชิง ระเบียบทางสังคม รวมถึงกฎหมายและศีลธรรม ถูกบิดเบือนโดยตีความให้เข้าข้างรัฐ ในขณะที่หมู่บ้านก็มีระเบียบทางสังคมและระบบศีลธรรมในตัวเองอยู่ก่อน ลักษณะทางการเมืองในวิธีการผลิตแบบเอเชียจึงเป็นลักษณะที่มีความขัดแย้งซ่อนตัวอยู่ภายใต้ความสงบเงียบจนดูเหมือนหยุดนิ่งนี้ จิตสำนึกดั้งเดิมของชาวบ้านถูกจำกัดและบีบคั้น ชาวบ้านจึงต้องการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยชุมชนให้เป็นอิสระจากอำนาจที่ครอบงำอยู่

ในส่วนของการจัดการเมืองระดับชุมชน ก็มีกลไกการจัดระเบียบทางสังคม และดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชนอยู่ เป็นไปไม่ได้ที่ชีวิตในชุมชนจะมีแต่ความสุขสงบ โดยไม่มีความยุ่งยากุ่นวายเกิดขึ้นเลย ดังที่งานเขียนตะวันตกบางชิ้นพยายามให้ภาพอย่างนั้น หมู่บ้านเป็นชุมชนที่แท้จริงแบบหนึ่งในโลกแห่งความเป็นจริง นอกจากประสบการณ์ในด้านดีแล้ว ย่อมต้องมีประสบการณ์ในด้านร้ายด้วยเช่นกัน ในหมู่บ้านอาจจะมีปัญหาขัดแย้งต่างๆ ได้มากมาย แต่ที่ไม่รุนแรงใหญ่โตก็เป็นเพราะลักษณะของการผลิตเอง ทั้งพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต ที่เปิดโอกาสให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ถูกจำกัดด้วยปริมาณทรัพยากรที่จำกัดของสังคม จึงไม่รุนแรงหรือมากมายนัก ผนวกกับกลไกการจัดระเบียบภายในสังคมเอง ที่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะคลี่คลายปัญหาขัดแย้งต่างๆ ได้โดยรวดเร็วและละมุนละม่อม เช่น ระบบสภาผู้เฒ่าในชุมชนหมู่บ้านไทยบางแห่ง เป็นต้น

กลไกการจัดระเบียบทางสังคมนี้ แสดงตัวออกมาผ่านระบบจารีตเช่นเดียว กับความสัมพันธ์ทางการผลิต ความเชื่อและพิธีกรรมมีบทบาทอย่างมากในการล้อมกรอบพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ระบบอาวุโสเป็นกลไกเชิงรูปธรรมที่ชัดเจนในการคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างคู่อริ ระบบคุณธรรม ค่านิยมความเป็นลูกผู้ชาย และคติความเชื่อต่างๆ ทำให้บุคคลในชุมชนแสดงบทบาทต่อกันได้อย่างเหมาะสม ภายใต้บรรทัดฐานอันเดียวกัน กลไกการจัดระเบียบทางสังคมนี้ ได้รับผลกระทบจากการแทรกแซงทางอุดมการณ์ของรัฐไม่มาก ชาวบ้านแทบไม่ยอมรับรู้ถึงการมีอยู่ของรัฐเลยด้วยซ้ำ นอกเหนือจากการครอบงำทางอุดมการณ์ที่รัฐได้สร้างปมขัดแย้งขึ้นมาอย่างมากมายแล้ว ชาวบ้านรับรู้ว่ามีรัฐอยู่ในช่องทางเดียวคือ โดยการเรียกเก็บส่วนเกินของรัฐผ่านทางหัวหน้าชุมชนเท่านั้น

### ระบบอุดมการณ์

ในวิถีการผลิตแบบเอเชีย ระบบอุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้านวางพื้นฐานอยู่บนโลกทัศน์ 3 เรื่อง คือ 1) ความสอดคล้องกับธรรมชาติ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกลมกลืน และประนีประนอม 2) ปรัชญาชีวิตชุมชน เพื่อความอยู่รอดของชุมชนโดยรวม และ 3) ความขัดแย้งและการต่อสู้กับรัฐ โดยโลกทัศน์ทั้งสามเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับพลังการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต และระบบการเมืองของชุมชนหมู่บ้านอย่างใกล้ชิด

อย่างไรก็ดี ในวิธีการผลิตแบบเอเชีย เราจะพบว่าพลังการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต ระบบการเมือง และระบบอุดมการณ์มิได้แยกออกจากกันเลยแม้แต่น้อย คำอธิบายที่น่าเสนอมาตั้งแต่ต้นสามารถยืนยันได้ว่า ทั้งหมดที่ถูกอภิปรายถึงนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน คือระบบชุมชนหมู่บ้าน เพียงแต่เป็นการใช้แง่มุมต่างๆ ในการอธิบายเท่านั้น เราจึงพบคำอธิบายที่อ้างถึงพลังการผลิตเมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางการผลิต อ้างถึงพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตเมื่อกล่าวถึงระบบการเมือง และท้ายที่สุดทุกๆ เรื่องถูกอ้างถึงเมื่ออธิบายระบบอุดมการณ์ อันที่จริง ลำดับการอ้างอาจจะไม่เรียงตามนี้ได้ ขึ้นอยู่กับว่าจะเลือกอธิบายแง่มุมใดก่อน เพราะถึงที่สุดแล้ว ทุกๆ แ่งมุมก็เป็นคำอธิบายของกันและกัน ซึ่งวิธีการมองแบบนี้เป็นวิธีคิดแบบเป็นองค์รวมแบบหนึ่ง

โดยทั่วไปแล้ว แนวการวิเคราะห์แบบเป็นองค์รวม หมายถึงแนวการวิเคราะห์ที่มองว่าส่วนต่างๆ ในระบบ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งหมด ไม่สามารถละเลยหรือตัดขาดส่วนหนึ่งส่วนใดออกจากการวิเคราะห์ได้ แนวการวิเคราะห์ด้วยปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษวิธีตามแบบมาร์กซิสต์ ก็มีลักษณะเป็นการวิเคราะห์แบบเป็นองค์รวมแบบหนึ่ง ซึ่งมุ่งอธิบายความเป็นองค์รวมด้วยเอกภาพของความขัดแย้งตามแบบวิภาษวิธี

ในทำนองเดียวกัน กรอบวิธีคิดในระบบอุดมการณ์ของชาวบ้าน ก็เป็นวิธีคิดแบบเป็นองค์รวมอีกแบบหนึ่งด้วย หากแต่มีลักษณะเฉพาะคือ ไม่เพียงมองสิ่งต่างๆ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเท่านั้น หากแต่ยังมองว่าทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านั้น กลมกลืนกันเป็นเรื่องเดียว ซึ่งเป็นการมองไปเองโดยธรรมชาติ เป็นวิธีคิดปกติในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

ภายใต้กรอบวิธีคิดแบบเป็นองค์รวมในแบบของชุมชนหมู่บ้านนี้ คนมองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเรื่องเดียวกัน การทำงานไม่แยกออกจากการพักผ่อน ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมไม่แยกออกจากความสนุกสนาน ความอยู่รอดของคนไม่แยกออกจากความอยู่รอดของธรรมชาติ การให้ไม่แยกออกจากการรับ และที่สำคัญมากคือ ความคิดความเชื่อซึ่งเป็นเรื่องนามธรรม ไม่แยกออกจากการปฏิบัติซึ่งเป็นรูปธรรม

นี่เป็นลักษณะทางด้านวิธีคิด ของระบบชุมชนหมู่บ้านในวิธีการผลิตแบบเอเชีย ซึ่งมองทุกสิ่งทุกอย่างอย่างเป็นองค์รวม แ่งมุมต่างๆ ของชีวิตไม่แตกกระจายออกจากกันเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยอย่างในสังคมทุนนิยมปัจจุบัน หากแต่มีความกลมกลืนเกาะเกี่ยวกันเป็นเนื้อเดียวในทุกมิติของการใช้ชีวิตในชุมชน

อย่างไรก็ดี การมีอยู่ของรัฐ ทำให้มีความพยายามที่จะเข้ามาแทรกแซงระบบ  
อุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้าน ด้วยเครื่องมือทางอุดมการณ์ของรัฐ เกิดเป็นการปลอมปน  
อุดมการณ์ขึ้น หมู่บ้านมองอุดมการณ์ที่แปลกปลอมของรัฐนี้อย่างไม่ไว้วางใจ และไม่ยินยอม  
ที่จะรับไว้ทั้งหมด ทว่าเลือกรับเท่าที่จำเป็นต่อการเอาตัวรอดจากการข่มขู่คุกคามของรัฐ โดย  
ไม่ยอมให้เข้ามาทดแทนหรือทำลายระบบอุดมการณ์เดิม แต่นำมาปรับเปลี่ยนให้ดำรงอยู่ด้วย  
กันได้ โดยชุกซ่อนความขัดแย้งเอาไว้ในเบื้องลึกทำให้ดูเหมือนว่าหมู่บ้านเป็นหน่วยทางสังคม  
ที่หยุดนิ่ง ยินยอมต่อการถูกกระทำอยู่เรื่อยไป ถึงอย่างนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่าหมู่บ้านจะ  
ยอมรับภาวะนี้อย่างเต็มอกเต็มใจ ภายใต้ความสงบเสถียรจนดูเหมือนกับเฉยชา ยังมี ความขัด  
แย้งระอุคุกรุ่นอยู่ สะสมตัวรอวันที่จะปลดปล่อยตัวเองออกมาในรูปของกบฏชาวนา ซึ่งเกิดขึ้น  
หลายครั้งหลายคราในประวัติศาสตร์เอเชีย

### ความหยุดนิ่งหรือความยั่งยืน

แนวการมองจากภายนอกสังคมลงความเห็น ว่า สังคมเอเชียมีลักษณะหยุด  
นิ่ง ไม่มีการพัฒนาตลอดช่วงระยะเวลายาวนาน มีความเฉื่อยอั้นเนื่องมาจากแรงยึดเหนี่ยว  
ภายในชุมชนที่แข็งแรง ไม่สามารถก้าวขึ้นมาสู่การพัฒนาเป็นสังคมทุนนิยมได้ แนวการมอง  
แบบนี้ แม้กระทั่งของมาร์กซ์เองซึ่งวิพากษ์วิจารณ์ระบบทุนนิยมอย่างรุนแรงและถึงรากถึงโคน  
มาจากความเชื่อว่าเป้าหมายของทุกสังคมคือการพัฒนาขึ้นมาเป็นสังคมทุนนิยม ซึ่งเป็นการ  
ยึดยึดตรูปแบบสังคมเพียงรูปแบบเดียวให้กับทุกสังคมในโลกซึ่งมีความหลากหลาย และมี  
ลักษณะแตกต่างกันอย่างมากมาย แม้แนวการอธิบายของมาร์กซ์ที่หลายฝ่ายตีความว่าได้  
หลีกเลี่ยงการมองพัฒนาการของสังคมแบบเส้นทางเดียว โดยแยกวิถีการผลิตแบบเอเชียออก  
มาจากเส้นทางของโลกตะวันตกแล้ว ก็ยังคงวิเคราะห์วิถีการผลิตแบบเอเชียเทียบกับวิถีการ  
ผลิตแบบทุนนิยมอยู่ดี โดยเชื่อว่าสังคมเอเชียมีเงื่อนไขภายในอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา  
ขึ้นมาเป็นระบบทุนนิยม โดยไม่ได้มองว่า สังคมเอเชียอาจจะมีทิศทางการพัฒนาของตนเองที่  
ไม่ได้มุ่งไปสู่ความเป็นทุนนิยมก็ได้

แนวการมองดังกล่าวถูกครอบงำด้วยวิธีคิดแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง เชื่อ  
ว่าสิ่งที่ตะวันตกเป็น วิธีการที่ตะวันตกใช้ เป็นวิถีทางที่ถูกต้อง เหมาะสม และเป็นแบบแผนที่  
สังคมโลกต้องเดินตาม การวิเคราะห์สังคมอื่นภายใต้การครอบงำดังกล่าว อาจทำให้ไม่  
สามารถอธิบายสังคมนั้นได้ตามที่เป็นจริง เพราะถูกปิดกั้นโดยการตัดสินคุณค่าตามอคติ

ความเชื่อของตนล่วงหน้าเสียแล้ว การอธิบายโลกตะวันออกด้วยวิธีการผลิตแบบเอเชียก็เช่นเดียวกัน นอกจากจะมีความจำกัดทางด้านการรับรู้ ซึ่งการมองจากภายนอกเข้าไปในสังคมไม่ได้ให้ภาพที่ชัดเจนและครอบคลุมเพียงพอแล้ว ยังถูกบดบังซ้ำด้วยฐานคติแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง ทำให้ทฤษฎีที่เกิดขึ้นแม้จะใกล้เคียงกับภาพจริง แต่ก็ถูกบิดเบือนไปมาก และอยู่ในฐานะที่ไร้ความหมายในประวัติศาสตร์ของสังคม

การวิเคราะห์ในขั้นตอนนี้นำเสนอแนวความคิดว่า วิธีการผลิตแบบเอเชียไม่ได้มีทิศทางการพัฒนาที่มุ่งไปสู่ความเป็นทุนนิยม สังคมเอเชียมีการพัฒนาการช้า ๆ ทว่าหนักแน่นและมั่นคง แต่ละชุมชนแต่ละชนชาติมีพัฒนาการของตนเองที่มีความหลากหลายในรายละเอียด ภายใต้หลักการที่คล้ายคลึงกัน การเติบโตทางเทคโนโลยีไม่ได้มุ่งที่จะพิชิตธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติจนเกินกำลัง แต่เป็นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสอดคล้องและเกื้อกูล และยอมรับในกฎการควบคุมโดยธรรมชาติ การพัฒนาเทคโนโลยีแม้ว่าจะช้า แต่ช้าว่าไม่มี การแพทย์สมัยใหม่สามารถรักษาโรคมากมายที่การแพทย์ในสังคมเอเชียยังทำไม่ได้ แต่ก็ช้าว่าจะทำไม่ได้ตลอดไป มีอะไรอีกมากมายพอ ๆ กันที่การแพทย์เอเชียทำได้และการแพทย์สมัยใหม่ทำไม่ได้ หรือบางครั้งต้องหยิบฉวยมาใช้ เช่น การฝังเข็ม และสมุนไพร สิ่งที่แตกต่างกันเห็นได้ชัดประการเดียวก็คือ ตลอดช่วงของการพัฒนาขึ้นมา การรักษาโรคโดยวิธีสมัยใหม่ได้ก่อให้เกิดผลข้างเคียงมากมาย ในขณะที่การแพทย์แผนโบราณในสังคมเอเชีย ซึ่งพัฒนาขึ้นมาอย่างช้า ๆ ทว่ามั่นคงมั่นใจนี้ ไม่เคยประสบปัญหาอย่างนี้เลย

นี่เป็นเพียงตัวอย่างเดียว ของการพิจารณาประเด็นทางด้านเทคโนโลยีเปรียบเทียบกัน สำหรับประเด็นทางด้านความสัมพันธ์ทางการผลิต เราจะพบแนวโน้มการพัฒนาในทิศทางที่มีเป้าหมายอยู่ที่การใช้ชีวิตอย่างมีความสุขของมนุษย์ ในขณะที่ความสัมพันธ์ในรูปแบบของการแบ่งงานกันทำมีอยู่อย่างจำกัดในสังคมเอเชีย ความสัมพันธ์ในรูปแบบของการร่วมมือกันกลับมีลักษณะเข้มแข็ง ความสัมพันธ์ทั้งสองรูปแบบนี้ส่งผลถึงกัน และถูกควบคุมโดยระบบชุมชนหมู่บ้านให้เติบโตไปในกรอบที่ยังคงเอื้ออำนวยให้มนุษย์มีความสุข ไม่เป็นความสัมพันธ์ที่ย้อนกลับมาทำร้ายมนุษย์ในภายหลัง จนกระทั่งต้องคอยถวิลหาวิถีชีวิตอันเปี่ยมเต็มไปด้วยความเป็นมนุษย์ อย่างที่คาร์ล มาร์กซวาดหวังไว้ในสังคมคอมมิวนิสต์ขั้นสุดท้าย หรืออย่างที่คุณเมกเกอร์เขียนถึงใน Small Is Beautiful อันเป็นที่รู้จักกันดี

พัฒนาการของวิธีการผลิตแบบเอเชีย วางพื้นฐานอยู่บนปรัชญาตะวันออก ที่เน้นความอ่อนโยนละมุนละไมมากกว่าความหยาบกระด้างก้าวร้าว ซึ่งก็มีปะปนเป็นส่วน

ประกอบอยู่ในประวัติศาสตร์ด้วยเหมือนกัน การเติบโตมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ทว่าหนักแน่นและมั่นคง พัฒนาการของสังคมในวิถีการผลิตแบบเอเชียจึงมิใช่การเติบโตแบบพีชผัก ที่มีแต่การเพิ่มปริมาณโดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพ ทว่าเป็นพัฒนาการที่วางพื้นฐานอยู่บนความยั่งยืนของสังคม

### ความสับสน

พื้นฐานที่สุดของวิถีการผลิตแบบเอเชียในสายตาของหมู่บ้าน ก็คือระบบชุมชนหมู่บ้าน อันเป็นเอกภาพของทั้งพลังการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต ระบบการเมือง และระบบอุดมการณ์ บนพื้นฐานของโลกทัศน์เรื่องความสอดคล้องกับธรรมชาติ ชีวิตชุมชน และการต่อสู้กับรัฐ ภายใต้กรอบวิธีคิดแบบเป็นองค์รวมในแบบของชาวบ้าน วิถีการผลิตแบบเอเชียมีพัฒนาการบนเส้นทางของตัวเอง ในบริบททั้งทางสภาพแวดล้อมและทางสังคมของตัวเอง โดยมีเป้าหมายเป็นของตัวเองที่ไม่ใช่ความเป็นทุนนิยม อย่างไรก็ตาม กระแสนิยมโลกอันเนื่องมาจากพัฒนาการของสังคมอื่น บนเส้นทางสายอื่น ภายใต้ปรัชญาความคิดแบบอื่น ได้เข้ามากระทบกระทั่งกับสังคมที่กำลังเดินทางในวิถีการผลิตแบบเอเชียอย่างรุนแรง และทำให้เกิดผลสะท้อนต่อการก่อรูปของสังคมเอเชียอย่างใหญ่หลวง จนแทบจะไม่เหลือเค้าเดิมดั้งเดิมที่หลาย ๆ แห่งของโลกเป็นอยู่ในปัจจุบัน

แท้จริงแล้ว แนวความคิดเรื่องวิถีการผลิตแบบเอเชียก็มีรากเหง้ามาจากการเกิดขึ้นของกระแสนิยมโลกนั่นเอง จึงมีลักษณะเป็นการอธิบายสังคมนอกภาคทุนนิยมด้วยสายตาที่มองมาจากระบบทุนนิยม การอธิบายจึงแอบอิงอยู่กับปรัชญาและแนวความคิดแบบทุนนิยมอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม นี่เป็นความพยายามอันหนึ่งของผู้ที่เกิดและเติบโตขึ้นมาในสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากทุนนิยมเช่นกัน แต่ได้ทดลองอธิบายวิถีการผลิตแบบเอเชียจากแง่มุมของชุมชนหมู่บ้าน และจะใช้ในการวิเคราะห์การนำเอาแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียมาอธิบายหมู่บ้านไทยนี้ต่อไป

### บทที่ 3

#### การอธิบายหมู่บ้านไทย

##### ความนำ

ความพยายามที่จะวิเคราะห์และอธิบายสังคมไทยได้เกิดขึ้นมานานแล้ว นับถึงปัจจุบันก็เป็นเวลากว่า 4 ทศวรรษ แนวการวิเคราะห์ก็มีแตกต่างกันไปหลายแนว และภายในแต่ละแนว ก็ยังมีความเห็นโต้แย้งกันอยู่อีกหลายแบบ แนวการวิเคราะห์ที่ใช้กรอบทฤษฎีว่าด้วยวิธีการผลิต ก็เป็นแนวหนึ่งที่มีการถกเถียงกันมาก และอธิบายวิธีการผลิตของสังคมไทยออกมาต่างกันเป็นหลายความเห็นเช่นกัน สำหรับแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย ถูกนำเสนอเข้ามาช่วยวิเคราะห์สังคมไทย ในระยะแรกโดย ชัยอนันต์ สมุทวณิช ในงาน “คัดติงกับพัฒนาการของสังคมไทย” เมื่อปี 2518 โดยเน้นการอธิบายในส่วนของอำนาจรัฐ รวมศูนย์เด็ดขาด ด้วยแนวคิดสังคมพลังน้ำของวิทโพลเป็นหลัก<sup>1</sup> หลังจากนั้น ราวปี 2522 การใช้แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียช่วยวิเคราะห์สังคมไทย ก็เริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นในงานของกลุ่มนักวิชาการที่ได้รับการกล่าวถึงในนาม “ฉัตรทิพย์และคณะ”<sup>2</sup> และเริ่มมีการกล่าวถึงหมู่บ้านในฐานะที่เป็นพื้นฐานสำคัญของวิธีการผลิตแบบเอเชีย<sup>3</sup> ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

การวิเคราะห์วิจารณ์งานเขียนที่ใช้แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย อธิบายสังคมไทย ก็มีอยู่มากมายเช่นกัน ทั้งที่เป็นการวิจารณ์ในแง่ของทฤษฎีและข้อเท็จจริงทาง

---

<sup>1</sup> ชัยอนันต์ สมุทวณิช, คัดติงกับพัฒนาการของสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร : น้าอักษรการพิมพ์, ม.ป.ป. ).

<sup>2</sup> สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “สังคมไทย จากคัดติงสู่ทุนนิยม,” ใน วารสารธรรมศาสตร์ 11 ( มิถุนายน 2525 ) : 132.

<sup>3</sup> ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. “บทวิจารณ์หนังสือคัดติงไทยกับพัฒนาการสังคมไทย,” ใน คัดติงกับพัฒนาการของสังคมไทย.



ประวัติศาสตร์<sup>4</sup> อย่างไรก็ดี งานศึกษาชิ้นนี้จะไม่รวมแลกเปลี่ยนในประเด็นดังกล่าว แต่จะมุ่งพิจารณาที่พลังของแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียในการอธิบายชุมชนหมู่บ้านไทยเป็นสำคัญ ตามที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ 1 แล้ว งานเขียนชิ้นหลักๆ ที่จะใช้ในการวิเคราะห์ คือ เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475, วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475, วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475, และ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ฝั่งตะวันออกภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2398<sup>5</sup> รวมถึงใช้งานเขียนอื่นๆ ในกลุ่มเดียวกัน ประกอบตามสมควร

ด้วยเหตุผลเดียวกันกับที่ชี้แจงไว้ในความนำ บทที่ 2 เนื้อหาในบทนี้ จึงจะเป็นการวิเคราะห์การอธิบายหมู่บ้านไทยด้วยวิธีการผลิตแบบเอเชีย ตามแนวการมองจากแง่มุมของตัวหมู่บ้านเอง ซึ่งได้ทดลองอธิบายไว้แล้วในบทที่ผ่านมา โดยมุ่งประเด็นที่ความสามารถในการอธิบายหมู่บ้านไทยเป็นสำคัญ

อนึ่ง เนื่องจากงานเขียนดังกล่าวข้างต้น เป็นงานที่ศึกษาถึงวิวัฒนาการของหมู่บ้าน การอธิบายหมู่บ้านไทยจึงครอบคลุมทั้งช่วงเวลาก่อนที่ระบบทุนนิยมจะเข้ามาสัมพันธ์กับหมู่บ้าน และช่วงเวลาที่ระบบทุนนิยมเริ่มเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับหมู่บ้านในระยะแรกด้วย แต่โดยที่การวิเคราะห์ในบทนี้ มุ่งไปที่ความสามารถในการอธิบายหมู่บ้านไทยด้วยวิธีการผลิต

<sup>4</sup> ดูรายละเอียดใน พรชัย คุ่มทวีพร, “แนววิเคราะห์สังคมไทย จากอดีต-ปัจจุบัน,” ใน สมัชชาวิชาการสังคมศาสตร์เพื่อการวิจัย ปี 2526 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. และ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “สังคมไทย จากศักดินาสู่ทุนนิยม”.

<sup>5</sup> ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533 ). สุวิทย์ ไททยวัฒน์, วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475 ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, ม.ป.ป. ). ชูลิทธิ์ ชูชาติ, “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475,” ( วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523 ). ประนุช ทรัพย์สาร, “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475,” ( วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525 ). ศรินทร์ บุญโสธรสถิตย์, “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ฝั่งตะวันออกภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2398,” ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2, ( กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2526 ).

แบบเอเชีย ซึ่งมีทิศทางของพัฒนาการของตนเองที่ต่างไปจากวิธีการผลิตแบบทุนนิยม จึงจะพิจารณาเฉพาะเนื้อหาที่อธิบายถึงลักษณะและพัฒนาการของหมู่บ้านไทยที่ยังไม่มีวิธีการผลิตแบบทุนนิยมเข้ามาปะปนเป็นสำคัญ และจะสรุปผลการวิเคราะห์โดยคำนึงถึงมิติเวลาในตอนท้ายที่สุดของบท เมื่อพิจารณาภาพรวมทั้งหมดเรียบร้อยแล้ว

## พลังการผลิต

แก่นสารหลักของพลังการผลิตในวิธีการผลิตแบบเอเชีย คือความสอดคล้องกับธรรมชาติ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกลมกลืน และประนีประนอม แนวการวิเคราะห์นี้สามารถใช้อธิบายชุมชนหมู่บ้านไทยได้เช่นเดียวกัน อีกทั้งหมู่บ้านไทยยังเป็นตัวอย่างที่ดี ที่แสดงความเกี่ยวพันกันอย่างแน่นหนา ระหว่างพลังการผลิตกับกลไกของระบบชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะกลไกด้านอุดมการณ์อีกด้วย

พลังการผลิตในหมู่บ้านไทย วางพื้นฐานอยู่บนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่นเดียวกับที่แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียระบุไว้ การพึ่งพาอาศัยธรรมชาตินี้ มีอยู่ตั้งแต่ในระดับการผลิตที่ง่ายที่สุดคือการหาเก็บเอาจากธรรมชาติ<sup>6</sup> ไปจนถึงการทำเกษตรกรรมและหัตถกรรม<sup>7</sup> การหาเก็บเอาจากธรรมชาติในชุมชนหมู่บ้านไทย มีทั้งเพื่อเป็นอาหาร เช่น เก็บเห็ด หาหน่อไม้ จับปลา หาไข่มดแดง เพื่อเป็นยา เช่น หาสุมไพรทั้งจาก พืช สัตว์ และแร่ จนถึงเพื่อเอาวัสดุมาก่อสร้างบ้านเรือน เช่น ตัดไม้และไม้ไผ่ การพึ่งพาธรรมชาติใน

---

<sup>6</sup> จักรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, หน้า 12-15. สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475, หน้า 74. ชูลิทธิ์ ชูชาติ, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475," หน้า 36. ประนุช ทรัพย์สาร, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475," หน้า 42-43. และ ศิริรินทร์ บุญโสธรสถิตย์, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ฝั่งตะวันออกภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2394-2475," หน้า 488.

<sup>7</sup> จักรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, หน้า 10-12. สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475, หน้า 78. ชูลิทธิ์ ชูชาติ, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475," หน้า 27 และ 33. ประนุช ทรัพย์สาร, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475," หน้า 40 และ 46-49. และ ศิริรินทร์ บุญโสธรสถิตย์, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ฝั่งตะวันออกภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2394-2475," หน้า 239-240.